

Georganiseerde misdaad op het Groninger platteland?

Een sociale netwerkanalyse van een crimineel samenwerkingsverband in de georganiseerde hennepcultuur

Edwin Slijkhuis (S1613367)

Masterscriptie Sociologie

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Vakgroep Sociologie: route Criminaliteit & Veiligheid

Begeleiders: Drs. Hielke Praamstra & Drs. Klaas Brandwijk

Referent: Dr. René Veenstra

Datum: 8 juli 2011

Inhoudsopgave

SAMENVATTING.....	3
VOORWOORD.....	6
1. INLEIDING	8
1.1. MAATSCHAPPELIJKE EN WETENSCHAPPELIJKE RELEVANTIE.....	10
1.2. PROBLEEMSTELLING	12
1.3. DATA EN METHODEN	13
1.4. LEESWIJZER.....	13
2. THEORETISCH KADER.....	14
2.1. HET SAMEN PLEGEN VAN DELICTEN	16
2.2. ROLLEN EN FUNCTIES BIJ CRIMINELE SAMENWERKING.....	18
2.3. LEGALE BEROEPEN EN CRIMINELE CARRIÈRES IN DE GEORGANISEERDE MISDAAD	20
2.4. VERSCHILLENDE VORMEN VAN GEORGANISEERDE MISDAAD	21
2.4.1. <i>Mensensmokkel</i>	22
2.4.2. <i>Mensenhandel</i>	25
2.4.3. <i>Traditionele drugshandel en -smokkel</i>	27
2.4.4. <i>Synthetische drugshandel en -smokkel</i>	29
2.4.5. <i>Vuurwapenhandel en -smokkel</i>	31
2.4.6. <i>Fraude en witwassen</i>	32
2.5. DE GEORGANISEERDE HENNEPTEELT.....	34
2.5.1. <i>Het productieproces</i>	35
2.5.2. <i>De sociale organisatie</i>	35
2.5.3. <i>Coffeeshops, growshops en criminaliteit</i>	38
2.5.4. <i>Zuid-Nederland en transitcriminaliteit</i>	39
2.6. VERWACHTINGEN.....	40
3. DATA EN METHODEN	41
3.1. DATAVERZAMELING.....	41
3.2. DATAVERWERKING	42
3.3. DATA-ANALYSE	43
3.4. SOCIALE NETWERKANALYSE	43
3.5. DE CASUS	45
4. RESULTATEN.....	47
5. CONCLUSIE	53
6. DISCUSSIE.....	57
6.1. TRANSNATIONALE BEWEGINGEN EN LOKALE INBEDDING.....	58
6.2. EEN LOKALE HELD ALS BRUGGENBOUWER?	60
6.3. LIMITATIES VAN HET ONDERZOEK.....	61
6.4. AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK	62
6.5. ALGEMENE BELEIDSAANBEVELINGEN	63
6.6. SPECIFIEKE BELEIDSAANBEVELINGEN VOOR DE REGIOPOLITIE GRONINGEN	64
REFERENTIES	67

Samenvatting

Afgelopen decennia heeft de georganiseerde hennepcultuur in Nederland zich opgewerkt tot een van de hoofdactiviteiten van de georganiseerde misdaad. Verschillende onderzoeken laten zien dat de hennepcultuur het onschuldige imago van primitieve thuiskwekerijen achter zich heeft gelaten en in handen is gekomen van criminele samenwerkingsverbanden. Deze verschuiving van de hennepcultuur gaat gepaard met overlast en verloedering in woonwijken en een toename van geweld. Hoewel het meeste onderzoek zich richt op de grensgebieden in Zuid-Nederland, is ook in de provincie Groningen een toename in het aantal hennepkwekerijen en betrokken criminele samenwerkingsverbanden te ontdekken. Vooral Oost-Groningen is door zijn uitgestrekte platteland en het nabijgelegen Duitsland in trek als het gaat om de hennepcultuur hennepkwekerij op te zetten. Op basis van deze landelijke ontwikkelingen en in het licht van de door de regiopolitie Groningen ondervonden toenemende hennepcultuur in de provincie Groningen staat in deze scriptie de volgende vraag centraal: *Welke patronen en structuren zijn te ontdekken in de sociale netwerken van criminele samenwerkingsverbanden die zich bezighouden met georganiseerde hennepcultuur in de regio Groningen?*

Dit onderzoek naar de georganiseerde hennepcultuur is gericht op de sociale netwerken van de criminele samenwerkingsverbanden (CSV's). In een sociaal netwerk staan de individuen en hun onderlinge relaties centraal. De sociale netwerkbenadering neemt in het onderzoek naar georganiseerde criminaliteit de laatste decennia een steeds prominentere plaats in. Vanaf eind jaren '90 van de twintigste eeuw is langzaam gebroken met de opvatting dat de georganiseerde misdaad bestaat uit hiërarchische criminele structuren met vaste leiders (Fijnaut et al., 1996). De CSV's worden gekenmerkt door fluïde, sociale relaties, en losse, tijdelijke samenwerkingsverbanden (Kleemans, van den Berg & van de Bunt, 1998). Binnen deze verbanden nemen *facilitators* en *brokers* belangrijke schakelposities in (Kleemans et al., 1998; Kleemans, Brienen & Van de Bunt, 2002).

Eerdere wetenschappelijke onderzoeken en politiestatistieken tonen aan dat CSV's zich met verschillende vormen van georganiseerde criminaliteit bezighouden. Op basis van onderzoek naar andere vormen van georganiseerde misdaad zijn verwachtingen geformuleerd over de aard van de CSV's die zich met de georganiseerde hennepcultuur bezighouden. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen een individueel en groepsniveau: enerzijds is gekeken naar

de positie en functie van het individu in het CSV, anderzijds naar de structuur van het CSV als geheel.

Kijkend naar functies en posities van actoren binnen CSV's wordt verwacht dat facilitators tegelijkertijd aan meerdere CSV's hun diensten verlenen. Verder is de verwachting dat facilitators relatief weinig aandacht krijgen in opsporingsdossiers, brokers belangrijke schakels binnen de CSV's vormen en organisatoren van CSV's en exploitanten vervangbaar zijn. De structuur van CSV's in ogenschouw nemende wordt verwacht dat deze een fluïde vorm hebben, uit losse en wisselende verbanden bestaan en clusters ontstaan rondom productie, vervoer, opslag en distributie van hennep. Tot slot is specifiek voor de regiopolitie Groningen nagegaan in hoeverre sociale netwerkanalyse bruikbaar is bij het dagelijks werk, zoals opsporing en preventie, van de regiopolitie.

Het onderzoeksmateriaal voor de sociale netwerkanalyse is afkomstig van een afgesloten opsporingsonderzoek naar een CSV dat zich in de regio Groningen een aantal jaren heeft beziggehouden met zowel georganiseerde hennepcultuur als cocaïnehandel. De informatie is gehaald uit processen-verbaal, tapverslagen, en verslagen van verklaringen van getuigen en verdachten. Deze informatie is bewerkt tot een matrix waarin de relaties tussen de betrokken personen zijn weergegeven. Vervolgens is de relationele data geanalyseerd met Ucinet 6 (Borgatti, Everett & Freeman, 2002). Hiermee is zowel een visuele weergave van het CSV gepresenteerd, als verschillende kwantitatieve netwerkkarakteristieken berekend.

Het CSV heeft de handel in hennep en cocaïne gescheiden weten te houden. Het zijn alleen de organisatoren van de hennepcultuur die ook betrokken zijn als organisator bij de cocaïnehandel. Verder maken de organisatoren gebruik van andere financiers en koeriers dan in het hennepnetwerk. Ook lijken de organisatoren de meeste facilitaire diensten niet uit te besteden aan derden. Kwekers zorgen bijvoorbeeld grotendeels zelf voor het omleggen van het elektriciteitsnetwerk, af en toe met hulp van de organisator. De facilitators krijgen naar verwachting weinig aandacht in de opsporingsdossiers. De focus in de opsporing ligt bij de organisatoren van het CSV. De informatie over facilitators is dan ook slechts via het contact met deze organisatoren ingewonnen.

Op basis van het opsporingsonderzoek valt niet op te maken of brokers belangrijke schakels in de criminele samenwerking zijn. De hoofdorganisator is dé centrale figuur in het CSV en staat het meest tussen anderen in. Hij heeft de mogelijkheden om informatiestromen te reguleren. Maar hij is niet slechts broker, maar tegelijkertijd ook organisator, financier en koerier. Het politieonderzoek heeft zich ook voornamelijk op deze persoon gericht, waardoor

hij in de opsporingsdossiers ten opzichte van anderen veel aandacht heeft gekregen. De organisator heeft in de criminele samenwerking een dermate centrale rol, dat hij niet vervangbaar lijken te zijn.

De structuur van het CSV is zowel centraal als fluïde te noemen. Het CSV is centraal, aangezien een kleine groep individuen, allen onderling met elkaar verbonden, de dienst uitmaken. Tegelijkertijd is het CSV fluïde, omdat het CSV zich niet heeft gericht op een specifieke criminele activiteit. Hiermee wekt het de schijn van opportunisme dat past bij het fluïde karakter van de georganiseerde misdaad (zie Kleemans et al., 1998). Ook werken in het CSV de individuen wisselend met elkaar samen en lopen de meeste relaties via de organisatoren. Verder zijn er vooral clusters te zien rondom de productie en het vervoer van de hennep. Bij de overige logistieke stappen binnen de hennepcultuur zijn de cluster minder duidelijk aan te wijzen.

Het tot nu toe gevoerde beleid van de overheid ten aanzien van de hennepcultuur is niet bevredigend voor de betrokken partijen. De verkoop van wiet in coffeeshops is legaal (de 'voor deur'), maar het telen en vervaardigen van wiet is illegaal (de 'achter deur'). Een interessant voorstel voor regulatie van coffeeshophouders zelf is de coffeeshop zelf wiet laten kweken, gekoppeld aan de maandelijkse omzet van de coffeeshop. De Nederlandse overheid lijkt echter tot nu toe het gedogen van deze vorm van zelfvoorziening niet aan te durven. Zij hebben hun peilen meer gericht op de 'voor deur' van coffeeshops (de 'wietpas') en een repressieve aanpak (strafbaarheid van voorbereidingshandelingen en zwaardere straffen bij brandgevaarlijke hennepcultuur). Het is echter maar zeer de vraag of dergelijk repressief beleid het beoogde effect heeft. Nader onderzoek naar de effecten van dergelijke beleidsmaatregelen is aanbevelingswaardig.

Vanuit het huidige onderzoek zijn een aantal aanbevelingen voor de regiopolitie Groningen opgesteld. Het komt er vooral op neer dat de regiopolitie Groningen zal moeten investeren in een nieuwe manier van inwinnen en vastleggen van informatie in bedrijfsprocesssystemen om sociale netwerkanalyse toepasbaar in de politiepraktijk te maken. Dit onderzoek laat namelijk zien dat met de huidige informatie slechts een beperkt beeld van een CSV kan worden geschetst. Meer gerichte informatie zal de kennis over de aard en structuur van criminele samenwerkingsverbanden ten goede komen. Op deze manier krijgt de regiopolitie Groningen meer handvatten om de georganiseerde hennepcultuur te lijf te gaan.

Voorwoord

‘Soms denk ik uren na en heb ik nog niks op papier, een andere keer bereik ik precies datzelfde in 5 minuten’¹

Bovenstaand gevoel bekwam mij bij het schrijven van dit voorwoord. Zal ik een verrassend voorwoord schrijven, waarin wordt gebroken met alle tradities? Of meer een standaard voorwoord, waarin de personen aan bod komen die deel hebben uitgemaakt van mijn stage- en scriptieperiode? Ik heb gekozen voor het laatste, aangezien op het moment van schrijven elke vorm van creativiteit ontbrak.

Mijn scriptieonderwerp ‘georganiseerde hennepsteelt’ vloeide voort uit mijn stage bij de regiopolitie Groningen. De stage bestond uit het meewerken aan een strategische analyse op het gebied van veiligheid in de regio Groningen. Tijdens deze stage heb ik me met een team van strategisch analisten verdiept in verschillende vormen van criminaliteit, van diefstal uit een schuurtje tot de georganiseerde hennepsteelt. De werksfeer in het team heb ik als opperbest ervaren. Zelfs zo prettig dat ik besloot om ook mijn scriptie bij de regiopolitie Groningen te gaan schrijven. Aangezien het gebied van de georganiseerde hennepsteelt nog vrij ontgonnen terrein was, kon ik me daar volledig op storten. Deze scriptie is het resultaat van mijn zoektocht in de wetenschappelijke literatuur en politiedossiers.

Naast het werk voor mijn scriptie heb ik afgelopen jaar een schakelprogramma Politicologie in Amsterdam gevolgd. Om al deze studie gerelateerde werkzaamheden niet de boventoon te laten voeren in mijn leven, heb ik de hardloepsport fanatiek opgepakt. Na één jaar hardlopen, kan ik opeens de woorden van cabaretier Dolf Jansen begrijpen: *‘Alles wat ik doe kan ik omdat ik hardloop’* en *‘waar ik ben loop ik, en waar ik loop ben ik’*.² Hoewel ik de 33 jaar die Dolf Jansen al hardloopt nog niet benader, zie ik in waarom hij elke dag moet hardlopen. Hardlopen geeft je namelijk de kracht om aan alle andere zaken des levens te beantwoorden.

Dan volgt nu een dankwoord aan de personen die mij in mijn stage en scriptietijd hebben bijgestaan. In de eerste plaats gaat mijn dank uit naar Bert, Hielke, Frans en Laura als gezellige kamergenoten gedurende mijn stageperiode. De goede sfeer en fijne lunches hebben zeker bijgedragen aan mijn motivatie om elke dag met frisse zin de reis naar het bureau te

¹ Herman Finkers (1995) in zijn cabaretvoorstelling ‘Geen spatader veranderd’.

² Dolf Jansen (2007). *Altijd Verder*. Amsterdam: Thomas Rap.

maken. Daarnaast wil ik nogmaals Hielke noemen als begeleider van mijn scriptie. Bedankt voor de tips en commentaar op eerdere versies van mijn scriptie. In dit verband wil ik ook mijn andere begeleider Klaas bedanken voor het lezen en becommentariëren van mijn werk. Verder gaat mijn dank uit naar Cees van der Laan, die mij heeft geholpen bij het uitzoeken van een geschikt crimineel samenwerkingsverband voor het onderzoek en mij heeft laten zien hoe ik opsporingsinformatie uit de politiesystemen opvraag. Ten slotte wil ik René als referent bedanken voor zijn op- en aanmerkingen bij mijn scriptie, als aanspreekpunt tijdens mijn stageperiode en als coördinator van de afstudeerroute Criminaliteit & Veiligheid, een route die ik met veel plezier gevolgd heb.

Edwin Slijkhuis, Groningen, juni 2011

1. Inleiding

In juni 2009 is de drugshandelaar Charles Z, die jarenlang betrokken is geweest bij grootschalige hennepteelt en witwaspraktijken, aangehouden. Hij wordt verdacht van leiding geven aan een criminele organisatie (de Volkskrant, 2009a). Na de arrestatie van Charles Z. volgen andere aanhoudingen van handlangers binnen zijn criminele netwerk, onder meer twee broers, waarvan één met een tas met 4,6 miljoen in contanten wordt betrapt (de Volkskrant, 2009b). In deze scriptie staan criminele samenwerkingsverbanden achter de georganiseerde hennepteelt centraal. Onder criminele samenwerkingsverbanden worden dadercombinaties verstaan van meerdere daders bij een concreet delict (Weerman & Kleemans, 2002). Het gehele criminele netwerk bestaat uit verschillende van deze dadercombinaties. Dit criminele netwerk heeft een overkoepelend karakter, van waaruit in flexibele verbanden delicten kunnen worden gepleegd (Weerman & Kleemans, 2002; zie ook Weerman, 2001). De hennepteelt slaat in dit onderzoek op de in Nederland geproduceerde wiet, nederwiet genoemd. De nederwiet domineert de cannabismarkt, welke als het geheel van betrokken personen, instanties en bedrijven en hun activiteiten bij de productie van, handel in en smokkel van cannabis beschreven kan worden (Emmet & Boers, 2008).

Twintig jaar geleden was de hennepteelt in Nederland, in de woorden van een thuisteler, een vorm van ‘ouwe-jongens-krentenbrood-criminaliteit’ (Volkskrant magazine, 29-5-2010; 24). Sindsdien is de teelt grootschaliger en professioneler geworden, in handen gekomen van criminele samenwerkingsverbanden en is de bereidheid tot het gebruiken van geweld gegroeid. In de woorden van Emmet en Boers (2008) worden nauwelijks meer onprofessionele kwekerijen aangetroffen. Hiermee heeft ook het onschuldige imago van hennep plaatsgemaakt voor een beeld van georganiseerde misdaad en overlast. Naar aanleiding van zorgwekkende conclusies uit het werk van Bovenkerk (2001; 2003) is hennepteelt op de politieke agenda komen te staan. Bovenkerk (2001) schetst een beeld van de binnenlandse hennepteelt dat plaatsvindt vanuit autochtone sociale achterstandswijken en woonwagencentra en wordt gedomineerd door georganiseerde criminele samenwerkingsverbanden. Dit onderzoek werpt nieuw licht op de structuren van de criminele samenwerkingsverbanden die zich met de hennepteelt in Nederland bezighouden.

De conclusies van Bovenkerk zijn in 2004 vertaald in de zogeheten ‘Cannabisbrief’, die de Tweede Kamer inlichtte over het verschijnsel van de georganiseerde hennepteelt. Één van de voorgestelde voornemens uit deze brief is de intensivering van de aanpak van de teelt

(Cannabisbrief, 2004). Voortbordurend op de voornemens uit de Cannabisbrief wordt het cannabisbeleid onder de loep genomen en onderzoek gestart naar de organisatiegraad en professionalisering van de hennepcultuur. In 2007 laten onderzoekers van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) zien dat in het zuiden van Nederland criminele samenwerkingsverbanden een vooraanstaande rol opeisen in de hennephandel (Spapens, Van de Bunt & Rastovac, 2007). Opsporingsonderzoeken blijken echter voornamelijk beperkt tot huistelers, waardoor de exploitanten van hennepkwekerijen en de criminele samenwerkingsverbanden buiten het zicht blijven. Er is nauwelijks sprake van systematische opsporing van criminele samenwerkingsverbanden en als er al een langdurig onderzoek wordt gedraaid, dan blijft het rendement laag door de relatief lage straffen die voor de betrokkenen bij de wietcultuur worden opgelegd (Spapens et al., 2007).

Het kabinet Balkenende IV zette in 2007 met de nota *Veiligheid begint bij voorkomen* de eerste programmatische stap richting de bestrijding van de georganiseerde hennepcultuur. Vanuit een algemeen programma ten aanzien van de bestrijding van de georganiseerde misdaad (Programma Versterking Aanpak Georganiseerde Misdaad, 2007) werd door de Board Opsporing van de Raad van Hoofddoelcommissarissen een aanpak voor georganiseerde hennepcultuur ontwikkeld. Deze aanpak richtte zich op de periode 2008-2011 en kende als doelstellingen de georganiseerde hennepcultuur en -handel te bestrijden en te reduceren en het normaliseringproces omtrent het telen van hennep te doorbreken. Lange tijd heeft de publieke opinie hennep gekoppeld aan primitieve kleine kwekerijen bij mensen achter het huis, terwijl in werkelijkheid de professionalisering en criminaliteit bij de hennepcultuur om zich heen greep (zie Bovenkerk & Hogewind, 2003).

Het doel van de aanpak van de georganiseerde hennepcultuur is, naast de ontmanteling van criminele samenwerkingsverbanden en de vervolging van individuele daders, vooral gelegen in het in beeld krijgen van de onderliggende gelegenheidsstructuren en meer structurele factoren die de hennepcultuur faciliteren (Programma Versterking Georganiseerde Misdaad, 2007). Een voorbeeld van een dergelijk gelegenheidsstructuur is een *growshop*, omschreven als een 'bedrijf of winkel die legale en illegale benodigdheden en materialen levert voor de (thuis)-kweek van cannabis, inclusief goederen die bedoeld zijn om de kwekerij af te schermen van de buitenwereld' (Emmet & Boers, 2008; 21). Bij de aanpak van de georganiseerde hennepcultuur is ondersteuning in het leven geroepen door middel van een Taskforce Georganiseerde Hennepcultuur. De overkoepelende doelstelling van de Taskforce is een zichtbare reductie in de grootschalige hennepcultuur eind 2011 tot stand te brengen.

Sinds 2004 wordt ook vanuit de politie een landelijk criminaliteitsbeeld van de georganiseerde misdaad in Nederland uitgegeven. Op basis van dit criminaliteitsbeeld worden landelijke speerpunten voor de aanpak van georganiseerde misdaad vastgesteld. In het laatste criminaliteitsbeeld uit 2008, *het Nationale Dreigingsbeeld* (Boerman, Grapendaal & Mooij, 2008) van het Korps Landelijke Politiedienst (KLPD), is hennepcultuur met de hoogste prioriteit benoemd.

Ook in de provincie Groningen is de hennepcultuur een speerpunt voor de regiopolitie. Op dit moment neemt de regiopolitie Groningen voorstellen in overweging voor regionalisatie van de aanpak van de hennepcultuur. Op deze manier wil de regiopolitie Groningen meer grip krijgen op de criminele samenwerkingsverbanden achter de hennepcultuur. Dit onderzoek sluit aan bij deze ambitie van de regiopolitie en tracht inzicht te geven in de structuur van de criminele samenwerkingsverbanden die zich in Groningen met de hennepcultuur bezighouden.

1.1. Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

De relevantie van dit onderzoek op maatschappelijk terrein is veelzijdig. Zo gaat de hennepcultuur in Nederland gepaard met overlast, verloedering, waterschade en brandgevaar in woonwijken (Snippe, Bieleman, Naayer & Ogier, 2004). Verder werkt de handel en teelt verschillende vormen van fraude in de hand, zoals belastingontduiking en uitkeringsfraude (Emmet & Boers, 2008). Bovendien zijn mishandelingen, liquidaties, *ripdeals* en geweld de orde van de dag (Spapens et al., 2007). Zo komt in het criminele circuit het afknippen van vingertoppen als een vorm van geweld voor (de Volkskrant, 2010a). Al met al zorgelijke ontwikkelingen voor de maatschappij als geheel en de betrokkenen in het bijzonder.

De hierboven geschetste negatieve gevolgen van de hennepcultuur hebben geleid tot samenwerkingsverbanden tussen gemeente, politie, elektriciteitsbedrijven en woningcorporaties, omschreven in zogenoemde 'hennepconvenanten', om via een bestuursrechtelijke en preventieve aanpak de hennepcultuur terug te dringen.³ Deze bestuurlijke aanpak is voornamelijk gericht op de thuisteler, die meer dan eens tegen de lamp lopen met hoge energierekeningen of waterschade. Ongeveer 6000 kwekerijen worden per jaar ontmanteld, die de politie steeds vaker via een melding van Meld Misdaad Anoniem op het spoor komen (Wouters, Korf & Kroeske, 2007). De professionele kweker is echter over het

³ Zie bijvoorbeeld: <http://www.hetccv.nl/dossiers/Hennepcultuur/schiedam---bestuursrechtelijke-aanpak-hennepcultuur> en <http://www.hetccv.nl/dossiers/Hennepcultuur/Kampen+-+Hennepconvenant>.

algemeen beter georganiseerd en blijft vaker buiten schot. De aanpak van de thuisteler, die balanceert tussen de onder- en bovenwereld, kan er toe bijdragen dat de productie van hennep zich meer naar de onderwereld verplaatst. Het is juist zaak om zicht te krijgen op de exploitanten van meerdere kwekerijen en de criminele samenwerkingsverbanden die zich met hennepcultuur bezighouden om deze dreiging in te dammen. In dit kader wordt in de derde rapportage van de landelijke monitor *Georganiseerde Criminaliteit in Nederland* gewezen op het mogelijke gebruik van strategische interventies. Te denken valt aan de aanpak van centrale schakels in de criminele samenwerking, gebaseerd op kennis van de structuur van criminele samenwerkingsverbanden (Van de Bunt & Kleemans, 2007).

Dit onderzoek naar de georganiseerde hennepcultuur is voornamelijk gericht op de sociale netwerken van de criminele samenwerkingsverbanden, bestaande uit individuen en hun onderlinge relaties. Een sociale netwerkanalyse van georganiseerde criminele samenwerkingsverbanden die zich bezighouden met hennepcultuur kan niet alleen licht werpen op de structuren, patronen en interventiemogelijkheden binnen een crimineel samenwerkingsverband, maar kan ook bijdragen aan preventie en opsporing (Van der Hulst, 2008). Binnen het wetenschappelijk onderzoek naar georganiseerde criminaliteit wordt de laatste jaren steeds meer vanuit een sociale netwerkbenadering gewerkt (zie o.a. Bruinsma & Bernasco, 2002; Morselli, Giguere & Petit, 2007; Morselli & Roy, 2008; Natajaran, 2000; Schwartz & Rouselle, 2008). In het tweede hoofdstuk worden vanuit deze benadering verschillende verschijningsvormen van de georganiseerde misdaad besproken. Dit onderzoek beoogt aan een verbreding van de sociaalwetenschappelijke netwerkbenadering naar andere vormen van georganiseerde misdaad bij te dragen.

De politie werkt zelf al langere tijd met visualisaties van criminele netwerken, onderdeel van de zogeheten 'nodale oriëntatie', waarbij het denken over criminaliteit in termen van stromen van geld, goederen, mensen en informatie centraal staat (Neve, 2004). Echter, deze visualisaties brengen niet de op het oog onzichtbare structuren aan het licht (Van der Hulst, 2008). Hierdoor blijven bepaalde actoren binnen het criminele samenwerkingsverband buiten elke vorm van interventie. Sociale netwerkanalyse biedt hier een uitkomst door een kwantitatieve berekening van netwerk en individuele karakteristieken.

1.2. Probleemstelling

In het licht van bovenstaande maatschappelijke dreiging en de hulpvraag van de regiopolitie Groningen is de volgende centrale vraagstelling geformuleerd:

Welke patronen en structuren zijn te ontdekken in de sociale netwerken van criminele samenwerkingsverbanden die zich bezighouden met georganiseerde hennepcultuur in de regio Groningen?

Met behulp van sociale netwerkanalyse tracht dit onderzoek antwoord te vinden op bovenstaande centrale vraag. Deze vraag zal verder worden beantwoord aan de hand van een aantal deelvragen. Deze deelvragen zijn opgedeeld in twee categorieën. De ene categorie behandelt op het niveau van het individu de positie en functie in het criminele samenwerkingsverband. De andere categorie kijkt op groepsniveau naar het criminele samenwerkingsverband als geheel. Dit groepsniveau houdt direct verband met de structuur van het netwerk. De volgende twee deelvragen worden onderscheiden op het niveau van het individu:

- *Wat is de functie van de verschillende actoren in het criminele samenwerkingsverband?*
- *Hoe verhouden de functies van actoren zich tot hun positie in het netwerk?*

Om inzicht te krijgen in de structuur van het criminele samenwerkingsverband zal in deze scriptie antwoord worden gegeven op de volgende drie deelvragen:

- *Welke vorm heeft het sociale netwerk van het criminele samenwerkingsverband?*
- *Hoe hecht (cohesief) is het criminele samenwerkingsverband?*
- *Zijn er clusters binnen het criminele samenwerkingsverband aan te wijzen?*

Tot slot is specifiek voor de regiopolitie Groningen onderzocht in hoeverre sociale netwerkanalyse bruikbaar is bij het dagelijks werk, zoals opsporing en preventie, van de regiopolitie.

1.3. Data en methoden

Zoals eerder vermeld worden de bovenstaande deelvragen en centrale vraag beantwoord aan de hand van een sociale netwerkanalyse van een crimineel samenwerkingsverband. Het onderzoeksmateriaal is afkomstig van een afgesloten opsporingsonderzoek. Het betreft een onderzoek naar een crimineel samenwerkingsverband dat zich een aantal jaren heeft beziggehouden met zowel soft- als harddrugs. Informatie over dit samenwerkingsverband is gehaald uit proces-verbalen, tapverslagen, verhoren, getuigenverslagen en observaties.

Een sociale netwerkanalyse analyseert relaties. Een relatie wordt in dit geval opgevat als een verbinding tussen twee actoren (bijvoorbeeld personen, bedrijven, landen). In dit onderzoek worden relaties tussen personen uit het onderzoeksmateriaal gedestilleerd en vervolgens geanalyseerd met het programma Ucinet 6 (Borgatti, Everett & Freeman, 2002). Ucinet biedt de mogelijkheid om sociale netwerken visueel weer te geven en kwantitatieve netwerkkarakteristieken te berekenen. In dit onderzoek worden karakteristieken meegenomen die het netwerk als geheel beschrijven, subgroepen onderscheiden en individuele posities van actoren berekenen.

1.4. Leeswijzer

Het tweede hoofdstuk beschrijft aan de hand van de bestaande literatuur de criminele samenwerkingsverbanden achter verschillende verschijningsvormen van georganiseerde misdaad. Met deze kennis in het achterhoofd zijn aan het eind van het hoofdstuk verwachtingen ten aanzien van de aard van criminele samenwerkingsverbanden achter de hennepteelt geformuleerd. Het derde hoofdstuk behandelt de data en methoden die gebruikt worden bij het beantwoorden van de deel- en hoofdvragen. Achtereenvolgens komen de dataverzameling, dataverwerking en data-analyse aan bod. Het vierde hoofdstuk rapporteert de resultaten van de sociale netwerkanalyse van de criminele samenwerkingsverbanden achter de hennepteelt. Het vijfde hoofdstuk geeft de conclusies van dit onderzoek weer en besluit met een discussie en aanbevelingen.

2. Theoretisch kader

"When I introduce you, I'm gonna say, 'This is a friend of mine.' That means you're a connected guy. Now if I said instead, 'This is a friend of ours', that would mean you a made guy. A Capiche?" (Al Pacino in de film 'Donnie Brasco')

Coles (2001) bepleitte aan het begin van de 21e eeuw in een invloedrijk artikel het gebruik van sociale netwerkanalyse voor criminologen bij het analyseren van criminele netwerken binnen de georganiseerde misdaad. De titel van zijn artikel, gepubliceerd in de *British Journal of Criminology*, was toonaangevend: *'It's not what you know – it's who you know that counts'*. Met het gebruik van sociale netwerkanalyse wordt het relationele aspect van het criminele netwerk beter in kaart gebracht, waarbij de analyse licht kan werpen op de aard en de sterkte van de relaties tussen actoren van het criminele netwerk. Ook in Nederland is deze zienswijze op de criminele netwerken de laatste decennia leidend bij de analyse van de georganiseerde misdaad. In het vervolg wordt kort stilstaan bij de opkomst van het denken in termen van criminele netwerken in Nederland.

Op verzoek van de Parlementaire enquêtecommissie opsporingsmethoden, ingesteld in 1994, hebben vier vooraanstaande Nederlandse criminologen een analyse gemaakt van de georganiseerde misdaad in Nederland. De analyse werd uitgevoerd op basis van honderden vertrouwelijke politierapporten. In hun rapportage definiëren de criminologen 'georganiseerde misdaad' als volgt:

Er is sprake van georganiseerde criminaliteit indien groepen die primair gericht zijn op illegaal gewin, systematisch misdaden plegen met ernstige gevolgen voor de samenleving, en in staat zijn deze misdaden op betrekkelijk effectieve wijze af te schermen, in het bijzonder door de bereidheid te tonen fysiek geweld te gebruiken of personen door corruptie uit te schakelen (Fijnaut, Bovenkerk, Bruinsma & Van de Bunt, 1996; 262).

In het vervolg geldt bovenstaande definitie als er wordt gesproken over 'georganiseerde misdaad' of 'georganiseerde criminaliteit'. Met deze definitie worden de begrippen georganiseerde criminaliteit en organisatiecriminaliteit uit elkaar getrokken.

Organisatiecriminaliteit vindt plaats als in legale bedrijven illegale activiteiten plaatsvinden

om geld te verdienen. In de woorden van de vier criminologen is er sprake van organisatiecriminaliteit als ‘leden van een op zich legale organisatie misdrijven plegen in het kader van de uitoefening van hun reguliere taken’ (Fijnaut et al., 1996; 263).

De vier criminologen, de ‘Fijnaut groep’ genaamd, leverden stevige kritiek op het bestaande idee van de georganiseerde misdaad als hiërarchische criminele structuren met vaste leiders. De criminele groeperingen binnen georganiseerde misdaad in Nederland zijn eerder losse, tijdelijke samenwerkingsverbanden, die gespecialiseerd zijn in bepaalde activiteiten (Fijnaut et al., 1996). De georganiseerde criminaliteit in Nederland bleek sterk gedifferentieerd te zijn, een geringe invloed te hebben op de legale branches en sectoren en zich relatief succesvol af te schermen van de politie en justitie (Fijnaut et al., 1996). Het rapport over de status van de georganiseerde criminaliteit in Nederland sloeg in als een bom en leverde de aanzet tot strategische veranderingen bij de aanpak van de georganiseerde criminaliteit (Klerks, 2001).

Het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC) is in navolging van het onderzoek van de ‘Fijnaut groep’ gestart met een doorlopend onderzoeksproject ‘Monitor Georganiseerde Criminaliteit’. Inmiddels zijn drie rapportages van de hand van de onderzoekers van het WODC verschenen. Evenals de ‘Fijnaut groep’ maken zij gebruik van politiedossiers en vertrouwelijke onderzoeken. In de eerste monitor, verschenen in 1998, lagen de resultaten op één lijn met de bevindingen van de ‘Fijnaut groep’ (Kleemans, van den Berg & van de Bunt, 1998). In deze uitgave legden zij extra nadruk op de nieuwe inzichten omtrent de fluïde relaties binnen criminele samenwerkingsverbanden. De onderzoekers wezen op dienstverleners (in het vervolg *facilitators* genoemd) als dé belangrijke schakels binnen een samenwerkingsverband. Facilitators zijn belangrijk omdat zij anderen helpen om hun taken uit te voeren. Tot die tijd richtte opsporingsonderzoeken zich voornamelijk op de grote bazen achter de criminele samenwerkingsverbanden en werden facilitators als relatief onbelangrijk gezien. Het zijn echter deze dienstverleners waar de samenwerkingsverbanden niet zonder kunnen en die telkens weer opduiken bij de criminele verwickelingen van verschillende criminele organisaties (Kleemans et al., 1998).

De onderzoekers van het WODC wezen daarnaast op een aantal belangrijke misvattingen over de georganiseerde misdaad. Zo maakten zij korte metten met de veronderstelling dat criminele samenwerkingsverbanden etnisch homogeen zijn en dit ook individuen aanzet om gehoorzaam deel te nemen aan de criminele activiteiten. Verder bleken criminele groeperingen zich nauwelijks uitsluitend bezig te houden met één vorm van

georganiseerde criminaliteit. Zo werd de combinatie van drugshandel en wapenhandel vaak teruggevonden in de politiedossiers. Ten slotte bleek de rol van vrouwen binnen de criminele samenwerkingsverbanden ook groter dan eerder werd verondersteld. Vrouwen leggen de contacten en versterken onderlinge banden (zie ook Soudijn & Kleemans, 2009). Alles bij elkaar genomen zijn het niet de hiërarchische relaties, maar de sociale relaties die de basis voor criminele samenwerkingsverbanden vormen (Kleemans et al., 1998).

In dit onderzoek wordt bewust gesproken van criminele samenwerkingsverbanden in plaats van criminele netwerken. Deze concepten verschillen namelijk van elkaar. Spapens (2006) definieert in zijn proefschrift een crimineel netwerk als: ‘het bredere sociale netwerk, de ‘biotoop’ als het ware, waarin potentiële deelnemers aan illegale activiteiten zich bewegen’ (p.42). Spapens trekt hiermee de begrippen crimineel netwerk en crimineel samenwerkingsverband uit elkaar. Een crimineel samenwerkingsverband is een specifiek onderdeel van een crimineel netwerk dat pas tot stand komt als een concrete opdracht moet worden uitgevoerd. Weerman en Kleemans (2002) spreken in dit geval ook wel over dadercombinaties. Hierbij werken criminelen bij een concreet delict samen, terwijl het gehele criminele netwerk dus een verzameling van onderling verbonden daders beslaat.

De definitie van het criminele netwerk, zoals in vorige alinea gegeven, is betrekkelijk vaag. Terecht wijzen Moerenhout en Neve (2010) op het feit dat deze definitie van het criminele netwerk niet handzaam is voor de empirie. De auteurs geven aan dat het begrip ‘crimineel netwerk’ bruikbaar wordt als het verbonden wordt aan een bepaalde vorm van criminaliteit of een bepaalde regio. Hiermee komt het criminele netwerk dicht tegen de definitie van een crimineel samenwerkingsverband aan te liggen. Te meer als in ogenschouw wordt genomen dat het merendeel van de criminele netwerken zich met verschillende vormen van georganiseerde criminaliteit bezighouden (Kleemans, Brienen & van de Bunt, 2002). In het vervolg zal dan ook over criminele samenwerkingsverbanden (CSV’s) worden gesproken in plaats van criminele netwerken.

2.1. Het samen plegen van delicten

Het illegale karakter van de georganiseerde misdaad brengt met zich mee dat activiteiten van CSV’s moeten worden afgeschermd van de politie. Dit speelt direct in op een van de belangrijkste aspecten van de georganiseerde misdaad: vertrouwen. Van de Bunt en Kleemans (2007; 51) beschrijven vertrouwen in termen van een verwachting over het handelen van een

ander, gebaseerd op enerzijds iemands loyaliteit en anderzijds iemands capaciteit. Niet elk familielid of goede vriend van een dader zal dus geschikt genoeg zijn om vanuit een CSV samen delicten te plegen. In dit kader publiceerde Weerman (2001) een onderzoek naar het samen plegen van criminele delicten. Met de kanttekening dat zijn studie vooral op de straatcriminaliteit (zoals winkeldiefstal, woninginbraak, en straatroof) is gericht, komt Weerman in een literatuurstudie tot de conclusie dat de meeste delicten door kleine dadercombinaties worden gepleegd. Deze dadercombinaties treden bovendien in wisselende coalities op. Weerman beschrijft het samen plegen als 'een wisselende sociale activiteit binnen veranderende netwerken' (2001; 117).

De vraag rest nu hoe je als dader de meest passende *partner in crime* vindt. Kleemans en collega's (1998) laten aan de hand van opsporingsonderzoeken zien dat mededaders binnen het eigen sociale netwerk worden gevonden. Familie, vrienden of kennissen; ze staan klaar om als mededader hun steentje bij te dragen. Refererend naar de studie van Van de Bunt en Kleemans (2007) lijkt betrouwbaarheid in dit geval boven capaciteit te gaan. Hoewel een familielid misschien niet zijn taken optimaal uitvoert, zal aan loyaliteit geen gebrek zijn. De samenwerking met familie of vrienden is relatief eenvoudig, aangezien je elkaar kent en weet wat je aan elkaar hebt. Dergelijke relaties kunnen omschreven worden als wederzijds afhankelijk: Je hebt in elkaar geïnvesteerd in het verleden en zal dat in de toekomst ook doen (Raub, 1997). Met de gemeenschappelijke toekomst in het achterhoofd wordt opportunistisch gedrag voorkomen. Axelrod (1984) noemde het de 'schaduw van de toekomst', waar de mogelijk toekomstige sancties partners weerhouden elkaar een kunstje te flikken.

De daders werken dus binnen een CSV in wisselende coalities met elkaar samen. Het samenwerken in wisselende coalities sluit niet uit dat bepaalde personen een voorname rol binnen het netwerk opeisen. In de woorden van Kleemans en collega's (2002) is hier sprake van relaties waarbij personen afhankelijk zijn van de hulpbronnen van anderen. De verscheidenheid aan rollen binnen een CSV brengen verschillende afhankelijkheden met zich mee. Zo maken de contacten van organisatoren van mensensmokkel en het geld van financiers andere personen afhankelijk. De organisatoren zijn meer prominent dan anderen en vormen belangrijke knooppunten binnen criminele netwerken (Kleemans et al., 2002). In de volgende paragraaf wordt verder op de rollen en functies binnen CSV's ingegaan.

Kleemans en collega's (2002) komen in de tweede Monitor Georganiseerde Criminaliteit in Nederland tot de conclusie dat een groot deel van de CSV's gespecialiseerd is in één bepaalde vorm van georganiseerde misdaad en zich weerhoudt van activiteiten die ze

minder goed in de vingers hebben. De onderzoekers plaatsen twee kanttekeningen bij voorgaande conclusie. De eerste heeft betrekking op de CSV's die hun werkgebied in een specifieke regio hebben liggen. Binnen deze regio nemen ze alle gelegenheden aan die zich voordoen. In dit opzicht zijn deze CSV's allround, maar buiten de regio stellen ze weinig voor. De tweede kanttekening plaatsen de onderzoekers bij CSV's die meerdere illegale activiteiten verrichten. Deze CSV's begeven zich in verschillende regio's en richten zich op meerdere vormen van georganiseerde misdaad. Deze verbreding lijkt gevoed te worden door samenwerkingsrelaties met andere CSV's die andere specialismen hebben (Kleemans et al., 2002).

2.2. Rollen en functies bij criminele samenwerking

In de criminele samenwerking kunnen actoren verschillende functies en rollen aannemen. Deze functies zijn onder te verdelen in een aantal hoofdcategorieën, te weten: organisatoren, hulpkrachten, bemiddelaars en dienstverleners (zie Spapens, 2006). In het vervolg wordt dieper ingegaan op de verschillende functies en rollen binnen CSV's.

De tweede monitor Georganiseerde Criminaliteit in Nederland uit 2002 besteedt ruime aandacht aan strategische posities binnen CSV's (Kleemans et al., 2002). De onderzoekers bouwen voort op de eerste monitor uit 1998, waarin naar voren kwam dat bepaalde personen, facilitators, op belangrijke 'knooppunten' staan in het CSV (zie Kleemans et al., 1998). Zij bieden uitkomst bij bepaalde logistieke problemen, die CSV's niet zelf kunnen of willen oplossen (Snippe et al., 2004). Bovendien bedienen facilitators meerdere CSV's, waardoor veel personen afhankelijk van ze zijn. Aangezien facilitators niet tot de kern van het CSV behoren, maar zich meer in de luwte en periferie van de CSV's ophouden, werd in opsporingsonderzoek lange tijd weinig aandacht aan deze personen besteedt (Kleemans et al., 2002).

Een mindere vertrouwensband tussen facilitators en de rest van het CSV lijkt niet op te wegen tegen de voordelen die de facilitator met zijn expertise biedt bij de logistiek. Kleemans en De Poot (2007) wijden in een studie naar de criminele carrière van een dader uit over de specifieke deskundigheid van facilitators. Organisaties lijken afhankelijk te zijn van daders met een deskundigheid als het witwassen van crimineel geld of het regelen van transport. Deze facilitators zijn onmisbaar voor de georganiseerde misdaad. Zo heeft ook elke vorm van georganiseerde misdaad een dergelijke functie die cruciaal is. Bij mensensmokkel is het

vervalsen van documenten een knelpunt en bij de productie van synthetische drugs is de levering van grondstoffen onmisbaar. Daders die over dergelijke kennis beschikken of contacten hebben, kunnen zich opwerken binnen de criminele organisatie. Deze daders komen in beeld doordat anderen de specifieke expertise breed uitmeten, waardoor anderen contact gaan zoeken (zie ook Klerks, 2000b). De facilitators blijven hun activiteit wel in de luwte van het CSV uitvoeren.

Verder heeft de tweede Monitor Georganiseerde Criminaliteit in Nederland aandacht voor de rol van de *broker*. Aan de hand van veertig opsporingsonderzoeken laten Kleemans en collega's (2002) zien dat geografische en sociale barrières binnen CSV's worden overwonnen met behulp van sociale relaties. De sociale relaties leggen verbindingen tussen CSV's in verschillende landen. Maar ook tussen verschillende etnische groepen en tussen de 'onderwereld' en de 'bovenwereld' worden verbindingen tot stand gebracht. In de volgende paragraaf wordt verder ingegaan op de verbinding tussen de legale en illegale wereld. Dergelijke verbindingen worden teruggevonden bij verschillende vormen van georganiseerde misdaad, zoals mensenhandel, mensensmokkel en de drugshandel (Kleemans et al., 2002). Het leggen van deze verbindingen is echter niet voor iedereen weggelegd. Het zijn de brokers die de 'gaten' tussen de CSV's opvullen. Deze 'gaten' worden *structural holes* genoemd en overbruggen gescheiden netwerken (zie Burt, 2000). De strategische positie tussen deze gescheiden netwerken wordt vaak opgevuld door personen die een sterke sociale relatie met bepaalde leden van het CSV onderhouden (Kleemans et al., 2002). Hier lijkt het vertrouwen in een broker een grotere rol te spelen dan bij de eerder besproken positie van de facilitator.

De broker heeft strategische voordelen ten opzichte van andere spelers in het CSV. Leden die behoren tot de kern van het CSV hebben een kwetsbare positie doordat iedereen elkaar kent. Ze zijn zogenoemd 'vervangbaar' (zie Morselli, 2001). De kernleden hebben veel contacten, maar zien geen mogelijkheden om geografische afstanden tussen personen te overbruggen. Zo worden veel van de contacten tussen de kernleden 'overbodig': Iedereen heeft onderling contact met elkaar en beschikt over dezelfde informatie en hulpbronnen. Een broker heeft daarentegen unieke contacten tussen verschillende CSV's. Morselli (2001) geeft aan de hand van een autobiografie van een bekende internationale drugssmokkelaar een voorbeeld van de positie van een broker. Mr. Nice, een drugssmokkelaar, heeft als broker informatie, die hij kan gebruiken om anderen in staat te stellen voordeel ten opzichte van directe concurrenten te behalen. Alles bij elkaar genomen vormt de broker een belangrijke

spil in de organisatie, aangezien hij of zij CSV's overbrugt en unieke informatie en contacten tot zijn of haar beschikking heeft. Burt (2005; 11) concludeert dan ook: 'brokers do better'.

2.3. Legale beroepen en criminele carrières in de georganiseerde misdaad

Kleemans en Van de Bunt (2008) hebben 120 cases onderzocht op de relatie tussen legale beroepen en georganiseerde misdaad met behulp van data van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit (zie Kleemans et al., 1998). De onderzoekers hebben in totaal 1623 personen geanalyseerd op hun beroepen en functies, de relatie tot andere beroepen en de relatie tot georganiseerde misdaad. Hieronder zal kort een aantal gemeenschappelijke kenmerken van de gevonden beroepen worden besproken.

Ten eerste kent een relatief groot aantal beroepen een zekere mate van mobiliteit (Kleemans & Van de Bunt, 2008). Denk hierbij aan beroepen in de transportsector en de logistiek, zoals vrachtwagenchauffeur, autodealer of havenarbeider. Verder zijn de onderzochte personen in de meeste gevallen niet in loondienst en kennen ze een zekere mate van bewegingsvrijheid. Op deze manier zijn ze relatief zelfstandig, kijkend naar de aard van hun beroep en hun positie binnen een bedrijf. Ten slotte bieden de beroepen veel mogelijkheden voor ontmoetingen met anderen. Deze ontmoetingen kunnen er toe leiden dat anderen in het criminele circuit worden betrokken (zie ook Morselli & Giguere, 2006). Expliciet noemen de onderzoekers een aantal beroepen van deze aard, te weten eigenaren en werknemers van grow- en coffeeshops en exploitanten van seksclubs (Kleemans & Van de Bunt, 2008).

Uit voorgaande opsomming blijkt dat legale beroepen op verschillende manieren mogelijkheden bieden voor crimineel gedrag. Een case uit de derde Monitor Georganiseerde Criminaliteit beschrijft een Marokkaanse fruithandelaar die op basis van zijn sociale contacten en logistieke ervaring in staat blijkt te zijn om een cannabislijn op te zetten vanuit Libanon en Marokko. Legale activiteiten bieden op deze manier mogelijkheden en de sociale contacten die nodig zijn voor illegale activiteiten (Van de Bunt & Kleemans, 2007). Verder laat onderzoek naar de criminele carrières van daders zien dat veel daders relatief laat de georganiseerde misdaad instromen (Kleemans & De Poot, 2007; Van Koppen, De Poot, Kleemans & Nieuwbeerta, 2009). Zij betreden op volwassen leeftijd de georganiseerde misdaad, al dan niet gefaciliteerd door hun vorige beroep. Daarnaast zetten persoonlijke omstandigheden soms aan tot een overstap naar de georganiseerde misdaad. Zogenaemde *life*

events, zoals faillissement, stimuleert mensen om hun 'geluk' in de criminaliteit te beproeven (Kleemans & De Poot, 2007).

In een onderzoek naar de criminele carrières van daders van georganiseerde misdaad hebben Kleemans en De Poot (2007) een analyse gemaakt op basis van ongeveer duizend verdachten, waaruit blijkt dat geen enkele dader minderjarig is. Ook is meer dan een kwart van de daders nog niet eerder in aanraking geweest met politie en justitie. De overige daders zijn bekend bij politie en justitie, maar zijn zelden of nooit zwaar gestraft geweest: slechts vijftien procent heeft voor een vergrijp ooit langer dan twaalf maanden in de gevangenis gezeten. Op basis van een analyse over 92 *first offenders* laten Kleemans en de Poot (2007) verder zien dat daders op verschillende wijze betrokken raken bij de georganiseerde misdaad. Niet alleen zetten bestaande sociale relaties aan tot de georganiseerde misdaad, maar moedigen werkrelaties ook de illegale activiteit aan. Zoals eerder vermeld wijzen Kleemans en van de Bunt (2008) ook op het belang van de werkomgeving bij criminele activiteiten.

Verder kijkend naar de werkomgeving en beroepsgroepen lijken sommige legale beroepen meer geschikt te zijn voor het plegen van bepaalde vormen van criminaliteit dan andere (Van de Bunt, Huisman & Van Wingerde, 2011). Fiscale experts blijven bijvoorbeeld bij het plegen van criminele activiteiten dichtbij hun legale beroep. Evenals personen in de transportsector die er voor kiezen drugs te gaan vervoeren. Beiden maken ze gebruik van dezelfde kennis en contacten (Kleemans & van de Bunt, 2008). Legale beroepen kunnen zodoende een voedingsbodem vormen voor georganiseerde misdaad. Al met al tonen de aangehaalde onderzoeken aan dat de legale en illegale wereld met elkaar verbonden is.

2.4. Verschillende vormen van georganiseerde misdaad

Zoals in de inleiding is aangegeven richt dit onderzoek zich specifiek op CSV's die zich bezighouden met georganiseerde hennepteelt. Beschrijvingen van dergelijke CSV's staan binnen de sociale wetenschap nog in de kinderschoenen. Dit in tegenstelling tot CSV's die zich met andere vormen van georganiseerde criminaliteit ophouden. Zowel op nationaal als internationaal niveau is veel onderzoek uitgevoerd naar de CSV's achter de georganiseerde criminaliteit. Op nationaal niveau heeft de georganiseerde criminaliteit de vorm van *transitcriminaliteit*, dat wordt gedefinieerd als 'winstgevende, internationale illegale activiteiten, waarbij Nederland fungeert als productieland, doorvoerland of bestemmingsland' (Van Koppen et al., 2009; 4).

In het vervolg van dit hoofdstuk komen verschillende vormen van georganiseerde criminaliteit aan bod. Niet alleen laat wetenschappelijk onderzoek zien dat CSV's zich met verschillende vormen van georganiseerde criminaliteit bezighouden (zie Kleemans & Van de Bunt, 1998), maar ook uit politiestatistieken komt naar voren dat de georganiseerde hennep telers zich met harddrugshandel en mensensmokkel inlaten (Boerman et al., 2010). De volgende vormen van georganiseerde criminaliteit worden in volgorde besproken: mensensmokkel, mensenhandel, traditionele drugshandel, synthetische drugshandel, vuurwapenhandel en fraude. De bespreking van de verschillende vormen van georganiseerde is voornamelijk gericht op de structuur van de CSV's en de rollen en posities van individuen binnen de CSV's. Vervolgens wordt in een afsluitende paragraaf de situatie omtrent de georganiseerde hennep teelt geschetst en ten slotte verwachtingen ten aanzien van de aard van CSV's achter de georganiseerde hennep teelt opgesteld.

2.4.1. Mensensmokkel

Op 18 juni 2000 onderschept de douane in Dover een transport van 60 Chinese immigranten. 58 van de 60 Chinezen blijken vroegtijdig gestikt te zijn in de koelwagen van Nederlandse herkomst. Dit 'dodentransport' fungeert als karakteristiek voorbeeld van mensensmokkel en de gevolgen hiervan. De organisatie achter dit transport bleek in handen te zijn van een Turks-Nederlandse bende, die zich bezighield met het smokkelen van illegalen via Nederland naar Engeland.⁴

Mensensmokkel en mensenhandel worden nogal eens onder één noemer vermeld. Het zijn echter verschillende delicten. Het verschil zit vooral in het slachtofferschap. Bij mensenhandel ligt de nadruk op (seksuele) uitbuiting van de slachtoffers. Deze uitbuiting wordt in de volgende paragraaf over mensenhandel behandeld. De slachtoffers van mensenhandel zijn al dan niet in een eerder stadium in aanraking geweest met mensensmokkelaars (Kleemans & van de Bunt, 2003). Het fenomeen mensensmokkel gebeurt op vrijwillige basis van de gesmokkelde. De gesmokkelde is op de hoogte van de smokkel en legt hier vrijwillig geld voor neer. De smokkelaar wordt niet zozeer als crimineel gezien, maar meer als een persoon die de mogelijkheid geeft om ergens anders een leven op te bouwen

⁴ <http://nos.nl/archief/2004/nieuws/index.html#@http://nos.nl/archief/2004/nieuws/dossiers/smokkeldrama/2000/portal/portal.html>
geraadpleegd op 28-07-2010.

(Kleemans & Brienen, 2001). In een analyse van afgesloten opsporingsonderzoeken kwamen Kleemans en Van de Bunt (2003) tot de conclusie dat de gesmokkelden positief over de mensensmokkelaars praten in termen van dienstverlening in plaats van criminaliteit. Bij mensensmokkel is dan ook niet zozeer de gesmokkelde het slachtoffer, maar eerder het land van aankomst (Staring, Engbersen, Moerland et al., 2005). Nederland is bij de mensensmokkel vooral een doorvoerland, waarbij de haven van Rotterdam en de luchthaven Schiphol een centrale rol spelen.

De laatste jaren hebben verschillende onderzoekers getracht inzicht te bieden in de CSV's die zich met mensensmokkel bezighouden. Staring en collega's (2005) hebben een studie uitgevoerd aan de hand van elf opsporingsonderzoeken. Bij deze studie zijn dertien CSV's uitgelicht. Aan de hand van hun bevindingen hebben de onderzoekers een continuüm ontwikkeld van mensensmokkelverbanden, lopend van onderhandelings- naar bevelsnetwerken. Aan de ene kant nemen in de onderhandelingsnetwerken een gedeelde etniciteit en vriendschap een belangrijke plaats in. Aan de andere kant zijn de bevelsnetwerken meer etnisch gedifferentieerd en minder afhankelijk van vriendschap. Deze laatstgenoemde netwerken voeren controle uit met behulp van bedreiging en mishandeling en zijn hiërarchischer qua structuur dan het onderhandelingsnetwerk. Beide soorten mensensmokkelverbanden zijn niet zo dynamisch en fluïde als wordt verondersteld van criminele netwerken (zie Kleemans et al., 1998). De inbedding in etnische gemeenschappen geeft de criminele samenwerking namelijk een meer statisch karakter (Staring et al., 2005). De onderzochte mensensmokkelverbanden treden allen op een transnationaal niveau, waarbij Nederland geldt als doorvoer- of bestemmingsland. Verder heeft het merendeel van de verbanden de kenmerken van een onderhandelingsnetwerk: een sterke etnische basis en nauwelijks gebruik van geweld (Staring et al., 2005).

Zoals gezegd werken de mensensmokkelaars in vaste, statische criminele samenwerkingsverbanden. Soudijn en Kleemans (1998) geven in dit licht een voorbeeld van een manier waarop een vast smokkelverband tot stand komt. Het begint bij een succesvolle mensensmokkelaar, die door anderen via mond-tot-mondreclame wordt geprezen voor zijn werk (zie ook Kleemans & Brienen, 2001). Op basis van reputatie komen gaandeweg meer potentiële migranten zich bij de smokkelaar aandienen en krijgt de smokkelaar ook zaken via andere smokkelaars in het buitenland. Op een gegeven moment kan de smokkelaar de stroom van aanvragen niet meer aan en heeft hij of zij andere mensen nodig om alles in goede banen te leiden, waardoor uiteindelijk vaste smokkelverbanden en -routes ontstaan. Duurzaamheid

en consistentie van een stabiel smokkelverband gaan hier boven flexibiliteit en doorstroming van een los samenwerkingsverband (Soudijn & Kleemans, 1998).

Daarentegen geeft ander onderzoek aan dat ook de mensensmokkelverbanden veranderd zijn van grootschalige, hiërarchische verbanden naar kleinere, meer flexibele, horizontale verbanden (Aronowitz, 2001). Binnen deze verbanden onderscheidt Aronowitz (2001), in navolging van Schloenhardt (1999), een aantal functies en rollen⁵ binnen de sociale en economische organisatie van mensensmokkel, waarbij in het vervolg wordt stilgestaan.

Ten eerste financieren *beleggers* (organisatoren) de smokkeloperatie en hebben over het algemeen een volledig overzicht over het smokkelverband en haar activiteiten. Deze beleggers hebben verder een leidinggevende functie en zijn gepositioneerd aan de top van de organisatie. De beleggers zijn niet direct verbonden met het plegen van strafbare feiten, aangezien ze geen contact hebben met de uitvoerders van de smokkel. Ten tweede zijn *wervers* (facilitators) actief, die op zoek gaan naar potentiële migranten. Gewoonlijk zijn deze wervers niet geïnformeerd over de precieze gang van zaken en zijn ze niet in vaste loondienst. De wervers kunnen lid zijn van de gemeenschap waaruit de migranten komen. Vervolgens zijn *transporteurs* (facilitators) de migranten van dienst bij het verlaten van hun land van herkomst. De transporteurs beschikken over weinig informatie over de organisatie zelf en blijven in contact door middel van tussenpersonen. Daarnaast verplaatsen *gidsen en stafleden* (facilitators) de illegale migranten van het ene doorvoerpunt naar het andere of helpen de migranten om naar het land van bestemming te komen.

Mensensmokkelverbanden hebben ook hulp van *corrupte publieke functionarissen* (facilitators), die aan de migranten reisdocumenten leveren in ruil voor steekpenningen. Deze publieke figuren beschermen het criminele netwerk door middel van misbruik van hun positie en status. Daarnaast verzamelen *informanten* (facilitators of brokers) informatie over zaken als asiel, grensbewaking en douanevervoer. In sommige gevallen hebben informanten toegang tot geavanceerde communicatiesystemen, welke de organisatie gebruikt om kennis van bepaalde zaken te nemen.

Ten slotte omschrijft Schloenhardt (2001) een viertal bescheiden rollen binnen de mensensmokkel. In de eerste plaats noemt hij *handhavers* (hulpkrachten), illegale immigranten die verantwoordelijk zijn voor het toezicht op het personeel en andere migranten. Deze handhavers bewaken de orde, al dan niet met behulp van geweld. Daarnaast

⁵ De rol van de persoon in het CSV zal tussen haakjes achter de functie worden geplaatst.

innen *incasseerders* (hulpkrachten) de schulden van de gesmokkelden als zij in het land van bestemming zijn aangekomen. Ook deze personen schuwen bedreiging, dwang en geweld niet. Verder wassen *witwassers* (facilitators) de opbrengsten van misdrijven wit. Dit zijn de opbrengsten die niet in andere activiteiten van de organisatie worden geïnvesteerd. Door het witwassen verhullen zij de oorsprong van het criminele geld via een reeks van transacties bij verschillende buitenlandse banken of investeringen in legale bedrijven. De smokkelaars zijn ook afhankelijk van *specialisten* (facilitators) die diensten verlenen aan de criminele organisatie. Ten slotte is *ondersteunend personeel* (hulpkrachten) actief die een accommodatie of andere vorm van steun verlenen. Het ondersteunende personeel en de specialisten zijn voornamelijk lokale mensen die geen doorlopende verbintenis met het criminele netwerk hebben. Ook bij een van de belangrijkste activiteiten bij de mensensmokkel is een specialist noodzakelijk, namelijk het vervalsen van documenten. Het vervalsen van papieren is een moeilijke klus en voor weinig mensen weggelegd. Een dergelijk ‘vervalser’ blijkt een cruciale rol bij de mensensmokkel te spelen (Van de Bunt & Van der Sloot, 2003).

Alles bij elkaar genomen heeft een mensensmokkelverband een vrij statisch karakter door het belang van een consistente dienstverlening en vaste smokkelroutes. Binnen het mensensmokkelverband zijn verschillende functies te onderscheiden, die voornamelijk vallen binnen de rollen van organisator, facilitator en hulpkracht.

2.4.2. Mensenhandel

Vanaf september 2009 is de mensenhandelaar Saban B. onderwerp van gesprek in Nederland. Saban B. zou tijdens zijn verlof naar Turkije zijn gevlucht, waar hij eigenlijk zijn pasgeboren zoon zou bezoeken. In februari 2010 werd hij door de Turkse autoriteiten opgepakt wegens afpersing en witwassen (NRC Handelsblad, 2010a). Eind juni 2010 is Saban B. op borgtocht vrijgelaten op voorwaarde dat hij zich elke twee weken meldt. Saban B. en zijn criminele samenwerkingsverband dwong ongeveer 120 vrouwen tot prostitutie en mishandelde de vrouwen (NRC Handelsblad, 2010b). Onder het delict mensenhandel vallen meerdere vormen van uitbuiting. De voornaamste vorm van uitbuiting ligt binnen de prostitutiebranche, zoals bovenstaand voorbeeld. Als in het vervolg wordt gesproken van mensenhandel gaat het in de eerste plaats om uitbuiting binnen de prostitutie. Echter, ook uitbuiting binnen andere branches komt voor. In mei 2009 werden bijvoorbeeld vijftig Roemenen onder erbarmelijke omstandigheden aangetroffen in een aspergestekerij (Trouw, 2009). Ten slotte valt de illegale handel in menselijke organen onder mensenhandel.

Op basis van twee onderzoeken (Bruinsma & Meershoek, 1999; Kleemans et al., 1998) komen Bruinsma en Bernasco (2002) tot de conclusie dat de CSV's binnen de mensenhandel geen hechte sociale netwerken zijn. De relaties binnen de CSV's zijn veelal instrumenteel van aard. Zo haalt een werver in Zuidoost-Europa een vrouw binnen en verkoopt ze door aan andere personen. Door deze instrumentele relaties heeft het CSV's de vorm van een keten. Dit wil zeggen dat clusters van relaties zich aan de uiteinden van het netwerk bevinden. De personen binnen deze clusters kennen de personen in een ander cluster niet. De verbindende schakels tussen de clusters worden gevormd door een klein aantal personen. Deze vorm van het criminele netwerk houdt in dat de cohesie en de dichtheid van het netwerk laag is (Bruinsma en Bernasco, 2002). De verbindende schakels zijn personen (brokers) die een strategisch sterke positie in het netwerk innemen. Kortom, het criminele mensenhandelnetwork is klein, de personen hebben weinig onderling contact en de relaties zijn instrumenteel van aard.

Staring en collega's (2005) laten in een analyse van mensenhandelverbanden zien dat de taakverdeling binnen het CSV specifiek wordt naarmate de omvang van het samenwerkingsverband toeneemt. Hieronder verstaan de onderzoekers taken als rekrutering, het tewerkstellen en het beheersen van de vrouwen. De beheersing van vrouwen komt naar voren in bedreigingen met geweld en speelt een cruciale rol in de mensenhandel. Wanneer het (dreigen met) geweld ophoudt, is er weinig aan gelegen voor de vrouwen om aan het werk te blijven. De taakverdeling en het dreigen met geweld maakt dat de mensenhandelverbanden hiërarchischer georganiseerd zijn dan de mensensmokkelverbanden. Verder zijn de sociale relaties binnen het CSV niet aan één etniciteit gebonden. Hoewel etnische homogeniteit en vriendschap in de kern van het samenwerkingsverband wel een rol kan spelen, is hier in het overkoepelende criminele netwerk geen sprake van. De CSV's verschillen niet alleen wat betreft etnische differentiatie, maar ook in het bereik van het samenwerkingsverband. Sommige CSV's opereren alleen binnen Nederland, terwijl andere CSV's een meer transnationaal karakter hebben.

Zoals vermeld is een CSV binnen de mensenhandel niet per definitie transnationaal. Sommige samenwerkingsverbanden rekruteren Nederlandse vrouwen en stellen ze in Nederland te werk. Deze Nederlandse vrouwen kunnen, naast slachtoffer, ook als dader worden aangemerkt. De rol van vrouwen in CSV's moet dan ook niet onderschat worden (zie ook Kleemans & Van de Bunt, 1998). Verschillende onderzoekers wijzen op het belang van de dynamiek tussen de verschillende posities van vrouwen bij het begrijpen van

mensenhandel. Alles bij elkaar genomen zijn mensenhandelverbanden hiërarchischer van aard dan mensensmokkelverbanden en is de rol van vrouwen van groot belang. Bovendien heeft het verband de vorm van een keten en vormen brokers verbindende schakels tussen clusters die onderling nauwelijks of geen contact hebben.

2.4.3. Traditionele drugshandel en -smokkel

Regelmatig is in de krant te lezen dat een partij cocaïne is onderschept. Zo vond de douane onlangs 19 kilo cocaïne in een container met ananassen (de Volkskrant, 2010b). De grootste cocaïnevangst ooit vond in april 2010 plaats, toen de Duitse politie bij de haven van Hamburg 1400 kilo cocaïne tussen pallets met houtbriketten ontdekte (de Volkskrant, 2010c). Naast cocaïne valt ook heroïne onder de traditionele drugs. Waar criminaliteit met betrekking tot cocaïne in Nederland nog regelmatig voorkomt, lijkt de heroïnemarkt in Nederland te vergrijzen en in te krimpen (Boerman et al., 2010). De vergrijzing van heroïnegebruikers komt ook in een onderzoek naar de daling van de criminaliteit na 2002 naar voren, waaruit blijkt dat de afname van het aantal heroïneverslaafden als verklaring houdbaar te zijn (Vollaard, Versteegh & Van den Brakel, 2009).

Boerman en collega's (2010) schetsen in een analyse van de georganiseerde criminaliteit in Nederland een beeld van een stabiele, grote cocaïnemarkt, waar CSV's zich bezighouden met de handel en smokkel in cocaïne. De grote ladingen cocaïne passeren Nederland en worden doorgevoerd naar de buitenlandse markt. De Nederlandse markt wordt bevoorradt met kleine leveringen via smokkelaars (Grüter & Van de Mheen, 2005). De functie van Nederland als doorvoerland komt duidelijk naar voren bij de analyse van zowel de cocaïne- als heroïnemarkt. De doorvoerfunctie van Nederland is te danken aan de havens van Amsterdam en Rotterdam (Boerman et al., 2010). De traditionele drugs wordt via Nederland gesmokkeld naar het land van bestemming. Legale bedrijven, zoals transport- en logistieke bedrijven blijken de traditionele drugshandel te faciliteren. Boerman en collega's (2010) kunnen geen eenduidig beeld schetsen van de betrokkenen bij de cocaïnehandel. Naast minderjarige drugsrunners en -koeriers, zijn andere betrokkenen al ruim de 40 jaar gepasseerd. De betrokkenen zijn voornamelijk van Nederlandse, Antilliaanse, Surinaamse en Marokkaanse etniciteit. De heroïnemarkt lijkt min of meer in handen te zijn van Turkse CSV's.

In het vervolg zal meer worden ingegaan op de sociale organisatie van de CSV's die zich op de heroïne- en cocaïnemarkt begeven. Bruinsma en Bernasco (2002) hebben met een sociale netwerkanalyse een aantal CSV's onderzocht, die actief zijn op de heroïnemarkt. Uit dit onderzoek bleek dat de CSV's grote geografische afstanden overbruggen. Het merendeel van de heroïne wordt namelijk vanuit Turkije naar Nederland gesmokkeld. Verder hebben de actoren veelvuldig contact met elkaar en is de controle over geld en activiteiten strak. Ten slotte zijn de meeste relaties op vertrouwen gebaseerd en komen de actoren uit dezelfde regio. De structuur van de CSV's beschrijven Bruinsma en Bernasco (2002) in termen van een grote omvang, een grote dichtheid en een sterke cohesie. Dit komt neer op een crimineel netwerk met personen op verschillende plaatsen, die elkaar goed kennen door een bestaande vriendschaps- of familieband. Echter, de beschreven bestaande vriendschaps- en familiebanden zijn niet in elke CSV prominent aanwezig. In een onderzoek naar cocaïnehandel kwam uit een interview met een spilfiguur van een CSV naar voren dat het CSV weliswaar is opgebouwd uit vrienden en kennissen van de geïnterviewde, maar dat de kennissen elkaar onderling niet kennen (Zaitch, 2002). Bovendien bleek uit hetzelfde onderzoek dat nauwelijks sprake was van CSV's waarbij familie met elkaar samenwerkt (Zaitch, 2002).

Een recente studie van Benson en Decker (2010) wijst uit dat de organisatie van de internationale smokkel van de traditionele drugs niet rationeel is en geen vaste structuren kent. De netwerken bestaan uit een beperkt aantal personen en kennen geen vaste, formele structuur. Interviews met veroordeelden voor smokkel van cocaïne naar de Verenigde Staten wezen uit dat de drugssmokkelgroepen geïsoleerd van elkaar werken. Deze groepen kunnen snel inspelen op een veranderende omgeving, zoals bedreigingen als politie en de vraag en aanbod van drugs. Veiligheid blijkt in dit soort gevallen boven efficiëntie en winstmaximalisatie te staan (zie ook Morselli, Giguère & Petit, 2007). Morselli en collega's (2007) suggereren dat CSV's risico minimaliseren door met informele communicatie tussen centrale actoren een periferie te creëren, waardoor de kern van een CSV buiten beeld blijft. Kortom, binnen de traditionele drugshandel staat een losse en informele groepsstructuur in voor de veiligheid en volgen de CSV's een koers van risicominimalisatie.

Zaitch (2001) verrichte in het kader van zijn proefschrift veldwerk onder Colombiaanse drugsbendes in Nederland. In totaal wist de onderzoeker een groep van 43 Colombiaanse drugsondernemers en werknemers te spreken. Zaitch (2002) schetst aan de hand van een aantal spraakmakende voorbeelden een beeld van de ondernemers en

medewerkers binnen de Colombiaanse cocaïnehandel in Nederland. De grondslag van de CSV's blijkt geen stabiele en grote organisatie te zijn, maar meer steeds wisselende verbanden bestaande uit een klein aantal personen (Zaitch, 2002). Door de opbouw van kleine, tijdelijke verbanden is het CSV min of meer toegespitst op de functie van de broker. Een voorbeeld van een broker in de cocaïnesmokkel is een transporteur. In verhouding zijn weinig personen in staat om de cocaïne te smokkelen en af te leveren, waardoor andere CSV's al snel bij dit soort personen terecht komen. De brokers brengen verschillende potentiële partners bij elkaar en begeven zich in verschillende CSV's.

Alles bij elkaar genomen worden de CSV's die zich met de cocaïnehandel bezighouden, beschreven in termen van kleine, flexibele, tijdelijke verbanden, zonder vaste en formele structuur (Zaitch, 2002; Benson & Decker, 2010). Daarentegen hebben de CSV's die zich met de heroïnehandel bezighouden een grotere omvang en worden gekenmerkt door sterke banden tussen de leden op basis van vriendschap en eenzelfde achtergrond.

2.4.4. Synthetische drughandel en -smokkel

De ecstasypil is er in vele vormen en wordt voornamelijk in de uitgaansscene ingenomen. Hoewel één pilletje niet direct schadelijk is, lijkt het op langer termijn schadelijke effecten te hebben (Cicero, 2001). De productie en distributie van ecstasy vindt grotendeels in Nederland plaats. Het is dan ook niet verwonderlijk dat een groot deel van de ecstasy die in het buitenland in beslag wordt genomen uit Nederland afkomstig is. Ook werken Nederlanders in Azië in buitenlandse bedrijven aan de productie van de grondstoffen voor ecstasy. Zo werd een aantal jaren geleden een Nederlander en een Fransman ter dood veroordeeld wegens de productie van ecstasy in Indonesië (de Volkskrant, 2006).

In een onderzoek van Van de Bunt, Kunst en Siegel (2003) worden de verschillende typen personen en functies behandeld die zich bezighouden met het smokkelen van ecstasy. De ecstasy blijkt naar veel verschillende landen te worden gesmokkeld. Van de Bunt en collega's (2003) vergeleken Nederlandse smokkelaars die Amerika of in Duitsland gevangen zaten. De Amerikaanse koeriers waren voornamelijk aan het werk in opdracht van grote ecstasy-exporterende organisaties. De smokkelaars in Duitsland opereerden kleinschaliger, werkten in opdracht van afnemers en hadden een eigen initiatief in de handel. De Amerikaanse koerier is als hulpkracht slechts een van de vele schakels in de logistieke keten, terwijl de Duitse smokkelaar verschillende rollen aanneemt, zoals koerier en handelaar (Van de Bunt et al.,

2003). De motieven voor de smokkel blijken wel overeen te komen tussen de gevangenen: ze zijn allemaal uit op winst maken, al dan niet om hun schulden af te betalen (Van de Bunt et al., 2003)

In een ander onderzoek naar de ecstasyhandel laat Spapens (2006) met behulp van beleidsnota's en 48 opsporingsonderzoeken naar het aanpassingsvermogen van CSV's zien dat CSV's weinig flexibel zijn. De CSV's proberen zich wel af te schermen, maar slagen hier nauwelijks in. Spapens concludeert dat alle CSV's op het gebied van de ecstasyhandel kunnen worden opgerold. Zo betekent de arrestatie van de belangrijkste bendeleden altijd het einde van de activiteiten van het CSV. Dit neemt trouwens niet weg dat de getroffen criminelen later met andere partners weer op het toneel kunnen verschijnen. De gevangenis is in dit kader een belangrijke ontmoetingsplaats voor nieuwe relaties (Spapens, 2009). Het zogenoemde incasseringsvermogen van het overkoepelende criminele netwerk is dan ook noemenswaardig (Spapens, 2006).

In zijn onderzoek onderscheidt Spapens (2006) vier soorten rollen binnen een CSV die zich met de ecstasyhandel bezighoudt. Deze vier rollen zijn eerder ook al ter sprake gekomen. Ten eerste heeft de *organisator* de leiding over de criminele activiteiten en zet met eigen vermogen of kapitaal uit zijn netwerk het CSV op. Ten tweede wordt de *hulpkracht* bij bepaalde klussen ingezet, voortkomend uit de persoonlijke kring van de organisator. Voor gevaarlijke klussen, zoals het smokkelen van drugs over de grens, worden drugsverslaafden of mensen met hoge schulden geworven (vgl. van de Bunt et al., 2003). Ten derde leggen *intermediairs*, ofwel *brokers*, contacten tussen verschillende CSV's. Deze brokers hebben veel informatie en relaties tot hun beschikking. Tot slot beschikken *dienstverleners*, ofwel *facilitators*, over specifieke kennis of vaardigheden. Binnen de ecstasyhandel zijn bijvoorbeeld leveranciers en transporteurs van grondstoffen en laboranten belangrijke dienstverleners, die ook voor meerdere CSV's tegelijk werken.

Verder kijkend naar de individuele posities van actoren in de CSV's lijkt vooral de aanlevering en het transport van goederen een knelpunt te zijn. Slechts een paar personen zijn in staat om de grondstoffen voor de synthetische drugs te leveren (Soudijn & Kleemans, 1998). Soudijn en Kleemans (1998) geven in dit kader een voorbeeld van de levering van een hoogwaardige chemische stof uit China voor Nederlandse producenten. Naast het feit dat de stof überhaupt moeilijk te verkrijgen is, maakt de taalbarrière het onderhandelen met de Chinese chemische industrie moeilijk. Hierdoor zullen de Nederlandse producenten een

beroep moeten doen op buitenstaanders om grondstoffen te verkrijgen. Net als bij de cocaïnesmokkel zijn het *brokers* die de cruciale schakel vormen binnen de CSV's.

2.4.5. Vuurwapenhandel en -smokkel

Criminele samenwerkingsverbanden in Europa lijken steeds vaker zware wapens te gebruiken, zoals granaatwerpers en Kalasjnikovs (de Volkskrant, 2010d). Deze geweren blijken relatief goedkoop door leveranciers uit Zuid-Europa te worden aangeleverd. Eerder onderzoek liet al zien dat veel van de wapens op de markt in Nederland uit het voormalig Oostblok en het Zuiden van Europa kwam (Spapens & Bruinsma, 2002a). Het ministerie van Justitie heeft in 2001 opdracht gegeven om vuurwapencriminaliteit in Nederland te onderzoeken. Deze opdracht is uitgemond in vier studies, waarvan de laatste studie van de onderzoekers Moors en Bruinsma (2005) de overige studies heeft geïntegreerd in de rapportage. In het vervolg wordt de sociale organisatie en de logistiek van CSV's die zich bezighouden met vuurwapenhandel en –smokkel besproken.

Ten eerste blijken de CSV's op het gebied van de vuurwapenhandel flexibel te zijn, waarbij een importeur als centrale figuur binnen de organisatie fungeert (zie Spapens & Bruinsma, 2002a). Daarnaast valt op dat een klein aantal personen bij de handel en smokkel betrokken is. De importeur heeft in het land van bestemming een kleinschalig netwerk van tussenpersonen die de eindgebruiker bedienen. Het is niet vanzelfsprekend dat de tussenpersonen elkaar kennen. Smokkelaars worden over het algemeen ingehuurd en bezitten weinig kennis over de organisatie van de CSV's (Spapens & Bruinsma, 2002a). Zowel autochtone Nederlanders als verschillende groepen van etnische minderheden houden zich bezig met de vuurwapenhandel (Bruinsma & Moors, 2005).

Over het algemeen blijken vuurwapens moeilijk verkrijgbaar te zijn voor mensen buiten het criminele circuit. De wapens blijven dan ook voornamelijk bij de personen die onderdeel vormen van CSV's (Spapens & Bruinsma, 2002b). De wapens lijken voornamelijk gebruikt te worden voor overvallen en ripdeals. Ripdeals en liquidaties binnen de wereld van de hennep komen steeds vaker voor, welke gepaard gaat met meer wapengebruik (Boerman et al., 2010).

Spapens (2008) noemt de handel in vuurwapens een vorm van criminele dienstverlening. Personen in de wapenhandel hebben vaak contacten met centrale personen van allerlei CSV's. Om de vuurwapenhandel winstgevend te maken, combineren CSV's de

handel in vuurwapens met andere handel. De handel in vuurwapens wordt dan ook gezien als een nevenactiviteit in plaats van een hoofdactiviteit (De Vries, 2008). Vanuit de politie kent de vuurwapenhandel de laatste jaren dan ook geen hoge prioriteit. Vuurwapens worden meestal als bijvangst gevonden bij onderzoek naar andere criminele activiteiten (Boerman et al., 2010).

Moors en Bruinsma (2005) onderscheiden vier stappen in het logistieke proces van de illegale vuurwapenhandel. Ten eerste de productie van het vuurwapen, welke voornamelijk legaal gebeurt. Vervolgens komen deze legale wapens door middel van zwartwassing, diefstal, ombouw of recycling in het criminele circuit terecht (Spapens & Bruinsma, 2002a). Daarna worden de wapens gesmokkeld naar Nederland. De meeste smokkel vindt plaats via zendingen per koerier of pakketpost en via het meeliften met andere illegale handel of met legale transporten. Met behulp van personenauto's of vrachtwagens worden tussen de vijf en dertig vuurwapens getransporteerd. De wapens liggen in de kofferbak van personenauto's of tussen de lading van vrachtwagens (Spapens, 2008). Ten slotte worden de vuurwapens afgezet bij de gebruikers. Deze afzet vindt hetzij rechtstreeks van de importeur naar de gebruiker hetzij via tussenkomst van een tussenhandelaar.

Al met al bestaan de CSV's die zich met de wapenhandel bezighouden, uit een klein aantal personen en fungeert de importeur van wapens als de spil in de organisatie. Om deze importeur vormen zich flexibele CSV's. De logistiek binnen de wapenhandel wordt beschreven in vier stappen: productie, zwartwassing, smokkel en distributie. Ten slotte vormt de wapenhandel voor de meeste CSV's een nevenactiviteit, waarbij de wapens vaak in eigen beheer blijven.

2.4.6. Fraude en witwassen

De delicten fraude en witwassen komen in verschillende verschijningsvormen voor. Een typering van fraudeurs blijkt moeilijk te zijn, aangezien de verschillende fraudevormen van een te diverse aard zijn (Boerman et al., 2010). Bovendien maakt de verschillende indeling voor fraudevormen en het vage onderscheid tussen primaire fraude en secundaire fraude⁶ ondoenlijk om een correct beeld van CSV's weer te geven. In het vervolg wordt er aandacht besteed aan fraude en witwassen in het kader van de georganiseerde hennepcultuur.

⁶ fraude als ondersteuning bij een andere criminele hoofdactiviteit.

Fraude komt binnen de georganiseerde hennepcultuur vaak voor, met name hypotheekfraude door middel van valse werkgeversverklaringen (Boerman et al., 2010). Ook zijn er veel witwasconstructies binnen de georganiseerde hennepcultuur voorhanden. Middleton en Levi (2004) laten zien dat advocaten meer dan eens dergelijk frauduleus gedrag mogelijk maken. Desondanks bestaat er nog weinig empirisch bewijs over de betrokkenheid van advocaten bij de georganiseerde misdaad (Van de Bunt & Van der Sloot, 2003). Tegelijkertijd wijzen Van de Bunt en Van der Sloot (2003) op een aantal casestudies, dat aantoont dat advocaten vergaande vormen van bijstand verlenen. Advocaten zijn met hun financiële kennis en juridische achtergrond aantrekkelijke partners voor CSV's. Bovendien wekt de betrokkenheid van een advocaat in een transactie van een CSV een indruk van legitimiteit.

Naast de inmenging van advocaten bij witwaspraktijken wijzen Van de Bunt en Van der Sloot (2003) op andere horden bij de strijd tegen het witwassen van geld. Zo worden de controle en het rapporteren van witwassen toevertrouwd aan de financiële instellingen zelf, die, wegens eigenbelang, niet gebaat lijken te zijn bij het melden van de verdachte transacties. Financiële adviseurs kunnen of onderdeel uitmaken van het CSV ofwel als dienstverlener optreden vanuit de legale sector. De financiële adviseur is met zijn of haar deskundigheid in trek bij CSV's en bedient vaak meerdere CSV's. Van de Bunt en Van der Sloot (2003) benadrukken in hun studie naar de preventie van de georganiseerde misdaad de aanpak van deze facilitators, opdat mogelijk meerdere CSV's tegelijk worden gehinderd.

Ook maken de vrouwen van de daders van georganiseerde zich schuldig aan witwassen door het besteden van het crimineel verkregen geld (Soudijn, 2010). Waar normaliter de familieleden niet direct verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor de criminele activiteiten van anderen, blijken de vrouwen vaak op de hoogte te zijn van de praktijken van haar man. Als zij dan met dit crimineel verkregen geld gaat *shoppen*, is zij strafbaar. Dergelijke handelingen worden nauwelijks vervolgd (Soudijn, 2010). Het meeste geld gaat echter niet in luxe sieraden voor de vrouw zitten, maar meer in de vastgoed.

De vastgoedsector is één van de favoriete bestemmingen voor het witwassen van crimineel vermogen. Naast de belegging van het zwarte geld, worden de panden soms ook gebruikt voor het opzetten van nieuwe kwekerijen. Uit opsporingsonderzoeken komt meer dan eens Spanje als investeringsland in vastgoed naar voren (Emmet & Boers, 2008). In het Politieblad *Blauw* wordt een reconstructie van een zaak tegen een growshophouder beschreven, waarbij contacten met Spanje en Duitsland centraal staan (Van der Veen, 2009). De hennep wordt naar Duitsland gesmokkeld en het zwarte geld wordt geïnvesteerd in

Spaanse villa's. Dergelijke aankopen worden met contant geld gedaan, dat gepaard gaat met identiteitsfraude en valsheid in geschrifte. Alles bij elkaar genomen lijkt de georganiseerde hennepcultuur hand in hand te gaan met frauduleuze praktijken.

Voordat wordt overgegaan tot het eigenlijke onderwerp van deze studie, georganiseerde hennepcultuur, is in tabel 1 een samenvattend schema weergegeven van de verschillende vormen van georganiseerde misdaad. In dit schema zijn de verschillende vormen van georganiseerde misdaad afgezet tegen de kenmerken van de CSV's die zich hier mee bezig houden.

Tabel 1. Samenvattend schema van de verschillende vormen van georganiseerde misdaad.

	Vorm	Dichtheid	Clustering	Belangrijke Rollen/posities
Mensensmokkel	Statisch	Hoog	-	Organisator Facilitator
Mensenhandel	Keten	Laag	Aan de uiteinden	Broker
Traditionele drugshandel (heroïne)	Centraal	Hoog	Centraal	Organisator Facilitator
Traditionele drugshandel (cocaïne)	Fluide	Laag	-	Broker
Synthetische drugshandel	Fluide	Laag	-	Broker
Vuurwapenhandel	Keten	Laag	-	Organisator

2.5. De georganiseerde hennepcultuur

In het voorgaande is stilgestaan bij verschillende vormen van georganiseerde misdaad. Hierbij is naar de structuur van de CSV's en de rollen en posities van individuen binnen de CSV's gekeken. Wat rest is een bespreking van het productieproces, de sociale organisatie van de georganiseerde hennepcultuur en de verschillende rollen en functies van individuen binnen de CSV's. Op basis van de besproken studies naar andere vormen van georganiseerde misdaad en eerder onderzoek naar de georganiseerde hennepcultuur wordt aan het einde van de paragraaf verwachtingen ten aanzien van de structuur en patronen van de CSV's uiteengezet.

Zoals eerder vermeld is de hennepteelt het laatste decennium grootschaliger, professioneler en harder geworden. De hennepteelt wordt niet langer gedomineerd door de kleine thuiskweker, maar is meer en meer in handen van CSV's gekomen. Om aan de overlast van de hennepteelt in woonwijken tegemoet te komen, hebben de politieregiokorpsen zich gefocust op het ontruimen van plantages. Hierdoor zijn de CSV's buiten schot gebleven en hebben dan ook niet alle politiekorpsen een even goed zicht op de CSV's (Boerman et al., 2010). In het vervolg van deze paragraaf wordt eerst een beeld geschetst van de hennepteelt en zijn spelers.

2.5.1. Het productieproces

Qua logistiek kan de hennepteelt worden gezien als een productieketen bestaande uit een aantal opeenvolgende stappen (zie Spapens et al., 2007; Boerman et al., 2008). Het proces begint bij het kiezen van een locatie en de aanschaf van kweekbenodigdheden. De productieplaats zal mede afhangen van de plaats waar de hennep wordt afgezet. Tijdens deze fase wordt daarom ook al geïnventariseerd naar mogelijke afnemers van de hennep. Vervolgens wordt de kwekerij ingericht, de kweek uitgevoerd en de henneptoppen geknipt en gedroogd. Daarna wordt de oogst aangeboden bij een inkoper, het product getransporteerd en gedistribueerd en ten slotte verkocht aan consumenten. De kennis over het gehele proces is in Nederland inmiddels wijdverbreid en doet ook zijn intrede in het buitenland, al dan niet met Nederlandse inbreng. Alvorens de verschuiving van de hennepteelt naar andere landen en domeinen te bespreken wordt stilgestaan bij de sociale organisatie van de hennepteelt.

2.5.2. De sociale organisatie

De sociale organisatie van de hennepteelt kan onderverdeeld worden in vier of vijf verschillende niveaus (Bovenkerk & Hogewind, 2003; Spapens et al., 2007). De *kleine thuiskweker* is een zelfstandige teler die in de eigen woning een aantal wietplanten houdt. Emmet en Boers (2008) onderscheiden op dit niveau de afhankelijke van de zelfstandige thuiskweker. De afhankelijke thuisteler heeft tijdelijk en vrijwillig een zakelijke en (financieel-) afhankelijke relatie met een ondernemer uit de cannabissector. De zelfstandige thuiskweker werkt met zijn eigen vermogen en op eigen risico.

De grote zelfstandige thuiskweker kweekt honderden planten thuis. De teelt wordt vervolgens bij een coffee- of growshop afgezet. Coffeeshophouders halen over het algemeen hun wiet bij meerdere thuiskwekers en enkele grotere bedrijfsmatige kwekers (Snippe et al., 2004). De thuiskwekers kopen hun kweekspullen of bij een *growshop* of via een bekende uit hun sociale netwerk (Spapens et al., 2007). Volgens Bovenkerk en Hogewind (2003) woonden deze thuiskwekers in sociaaleconomisch zwakke wijken. Dit beeld lijkt achterhaald, aangezien thuiskwekerijen in alle soorten wijken en in een brede maatschappelijke kring worden opgerold (Emmet & Boers, 2008). Ook betrof het eerder voornamelijk huurwoningen waar de kwekerijen werden aangetroffen. Tegenwoordig treft de politie de kwekerijen steeds vaker in koopwoningen en bedrijven aan (Emmet & Boers, 2008). Als de kweker besluit in een bedrijf of loods te gaan telen, dan blijkt de kweek al snel grootschaliger te worden en zal de kweker hulp gaan inschakelen vanuit zijn familie- en vriendenkring (Emmet & Boers, 2008).

De verschuiving van huurwoningen naar andere locaties kan mede verklaard worden door de strengere regels en uitzettingsmogelijkheden van woningbouwcorporaties ten aanzien van huurders (Lok, 2010). Uit het onderzoek van Spapens en collega's (2007) blijkt ook dat de huurders schrik aan wordt gejaagd door de mogelijkheid van uitzetting uit de huurwoning. De integrale aanpak van politie, Openbaar Ministerie en diverse private organisaties⁷ bij de bestrijding van de hennepeteelt in huurwoningen en anonieme meldingen van overlast via stichting Meld Misdaad Anoniem lijken effect te sorteren in de aanpak van de thuiskweker (Emmet & Boers, 2008). Op een dergelijk moment is verplaatsing van kwekerij een reële optie, vooral naar dunbevolkte gebieden. Steeds vaker worden kwekerijen aangetroffen bij afgelegen boerderijen. Zo werd onlangs in de Groningse plaats Wedde een professionele kwekerij, bestaande uit zes ondergrondse zeecontainers, aangetroffen.⁸ Naast de geïsoleerde ligging van een boerderij, is ook de oppervlakte geschikt voor het opzetten van een kwekerij (Emmet & Boers, 2008). Ten slotte wordt ook in vaartuigen wiet gekweekt. Deze locatie blijkt een bijzondere, en moeilijk op te sporen te zijn. (Emmet en Boers, 2008). De scheepsvaart wordt dus niet alleen voor de smokkel gebruikt, maar ook als kwekerij.

De bedrijfsmatige grootproducent kweekt in een bedrijfspand of op een vrije akker. Deze kwekerijen herbergen vaak meer dan duizend wietplanten. *Organisatoren van*

⁷ Zie: Notitie Integrale Aanpak Hennepeteelt (2006). Drugbeleid. Brief van de minister van BZK aan de voorzitter van de TK inzake Notitie Integrale aanpak hennepeteelt (met Notitie). TK, vergaderjaar 2005-2006, 24 077, nr. 184.

⁸ <http://www.rtvnoord.nl/nieuws/nieuws.asp?pid=89199>

bedrijfsmatige thuisteelt exploiteren een aantal kwekerijen bij particulieren. Risico's bij de ontdekking van de plantage in een woning worden door de particulier gedragen. De particulier blijkt soms niet op de hoogte te zijn van de kwekerij in zijn pand, dit maakt de opsporing en vervolging lastig (Emmet & Boers, 2008). De eigenlijke kweek in de particuliere woning besteedt de exploitant uit aan anderen. Bovenkerk & Hogewind (2003) spreken op dit niveau van hennepsteelt over dwang, intimidatie en geweld, een boodschap die Spapens en collega's (2007) later nuanceren bij hun studie naar geweld tussen exploitant en teler. De exploitanten bleken vaak een persoonlijke relatie met de telers te hebben en de telers boden zelf hun woonruimte voor de teelt aan. Ook komt uit ander onderzoek naar voren, waarin verschillende thuistelers zijn geïnterviewd, dat zij niet worden gedwongen om ruimte af te staan en de wiet louter voor de bijverdienste kweken (Maalsté & Panhuysen, 2007).

Spapens en collega's (2007) onderscheiden in een latere studie een vijfde niveau: *de criminele samenwerkingsverbanden*. Deze CSV's hebben growshops in eigen beheer en leveren niet alleen nederwiet aan coffeeshops, maar gebruiken het ook voor de export. Deze criminele samenwerkingsverbanden zetten grote hoeveelheden wiet af per week, oplopend tot 200 kilo. Volgens de onderzoekers spelen deze CSV's dé belangrijkste rol binnen de georganiseerde hennepsteelt. Het verharde klimaat binnen de wietteelt schrijven de onderzoekers toe aan geweld tussen verschillende CSV's en andere bendes die kwekerijen onder beheer van CSV's leegstellen (Spapens et al., 2007). Vervolgens bewapenen de CSV's op hun beurt met boobytraps en wapens hun kwekerijen om het 'rippen' van andere bendes tegen te gaan. Rippers stelen de kant en klare oogst uit kwekerijen en verkopen deze op hun beurt door aan coffeeshops, growshops of CSV's. Volgens een aantal geïnterviewde spelers uit de cannabisbranche neemt het aantal riggroepen toe en vindt bovendien een verschuiving van etniciteit plaats binnen deze groepen (Emmet & Boers, 2008; 77). Zo komen steeds meer allochtone in plaats van autochtone riggroepen in beeld, en dan met name van Marokkaanse afkomst..

Bovenkerk (2001; 2003) beschrijft in twee publicaties de activiteiten van woonwagewoners met betrekking tot de hennepsteelt. De woonwagewoners werpen zich op als exploitanten en hebben een gewelddadige reputatie, vooral binnen de sociaaleconomisch zwakke wijken. Emmet en Boers (2008) geven in hun studie niet alleen voorbeelden van woonwagewoners die zowel produceren als opkopen en een growshop zijn begonnen, maar ook van bewoners die juist uit de criminele handel zijn gestapt. Al met al wordt de hennepsteelt harder en professioneler, mede door de vooraanstaande rol die CSV's de

laatste jaren voor zich opeisen en de invloeden van woonwagenbewoners en ripgroepen bij de hennepeteelt.

2.5.3. Coffeeshops, growshops en criminaliteit

Bieleman en Snippe (2006) concluderen in een onderzoek naar de relatie tussen coffeeshops en criminaliteit dat de criminele achtergrond van de coffeeshophouders de kans op vervlechting met de georganiseerde criminaliteit vergroot. In een andere studie van de onderzoekers laten ze zien dat ongeveer 80% van de coffeeshophouders in Amsterdam en 60% van de coffeeshophouders in Venlo een justitieel verleden hebben (Snippe et al., 2004). In Venlo bleken de ondernemers niet in verband te worden gebracht met de georganiseerde misdaad, maar in Amsterdam zijn wel vier ondernemers in het verleden aangeklaagd wegens het lid zijn een criminele organisatie. De onderzoekers wijzen op het investeren van crimineel verkregen gelden in de coffeeshops en de ‘achterdeur’ van de coffeeshop, waar grote thuiskwekers en CSV’s wiet aanleveren (Bieleman & Snippe, 2006). Coffeeshops laten zich in met CSV’s, omdat de kleine thuiskwekers met het gedoogde aantal aan wietplanten een ontoereikende kleine hoeveelheid wiet aanleveren om de coffeeshops te voorzien (Emmet & Boers, 2008). Het investeren van het criminele vermogen in de coffeeshopbranche lijkt door de introductie van de wet BIBOB minder aantrekkelijk te zijn geworden.⁹ Uit een evaluatie van de toepassing van de wet komt echter naar voren dat veel gemeenten nog geen gebruik van BIBOB maken (IOOV, 2011). Op deze manier is het niet ondenkbaar dat iemand met justitieel verleden een vergunning in een naburige gemeente aanvraagt die de wet BIBOB nog niet hebben geïmplementeerd.

Een toonaangevend onderzoek van Spapens en collega’s (2007), gebaseerd op negentien afgesloten opsporingsdossiers naar georganiseerde hennepeteelt in Zuid-Nederland en zestien interviews met betrokkenen bij de teelt, legt de nadruk op de rol van *growshops* bij de georganiseerde hennepeteelt. Naast de gebruikelijke materialen als aarde, meststoffen en kweekbakken, zijn ook ventilatoren, thermostaten, koolstoffilters en assimilatielampen te koop. De growshops lijken een drempelverlagend effect te hebben op de hennepeteelt (Spapens et al., 2007). Kortom, de growshops faciliteren de hennepeteelt met zowel legale als illegale kweekbenodigdheden.

⁹ De wet BIBOB maakt het mogelijk om op basis van een justitieel verleden vergunningaanvragers af te wijzen.

2.5.4. Zuid-Nederland en transicriminaliteit

Spapens en collega's (2007) beschrijven in hun onderzoek naar de wietteelt in Zuid-Nederland de samenhang tussen de zelfstandige thuisteler, de exploitant en het CSV. Zo verstrekken de zelfstandige thuisteler en de exploitant hennep aan het CSV, en voorzien het CSV op haar beurt de zelfstandige thuisteler en de exploitant met de nodige expertise en hennepstekken. Verder komt uit de opsporingsonderzoeken naar voren dat dienstverleners (facilitators) voor meerdere exploitanten en CSV's werken (Spapens et al., 2007). Een aantal opsporingsonderzoeken liet ook relaties met Duitsland zien, waarbij drugskoeriers met de hennep de grens oversteken.

De afzet en export van de hennep naar binnen- en buitenland verloopt direct (door de organisatie zelf) of via handelaars (dienstverleners). Uit opsporingsdossiers blijkt dat de hennep met name afgezet wordt in Engeland (Emmet & Boers, 2008). Ook vindt export plaats naar België, Duitsland en Oost-Europese landen. In de laatstgenoemde landen lijkt tegenwoordig meer sprake te zijn van directe smokkel dan smokkel via een handelaar (Boerman, Grapendaal & Mooij, 2008). België, Duitsland en verschillende Oost-Europese landen zijn tegelijkertijd ook steeds vaker vestigingslanden van hennepkwekerijen. Bij het opzetten van een dergelijke kwekerij in een van deze landen wordt de hulp ingeschakeld van Nederlandse telers (Emmet & Boers, 2008). Nederlandse telers lopen tot de dag van vandaag voorop als het gaat om kennis over en benodigdheden voor de kweek (Decorte & Boekhout van Solinge, 2006). In België worden veel plantages aangetroffen, die aan een Nederlandse eigenaar toebehoren. Een nadere analyse laat zien dat de exploitanten en CSV hierbij opportunistisch handelen (Spapens et al., 2007). Er is niet zozeer sprake van een bewuste verplaatsing naar een ander land, maar zo gauw er een geschikte locatie in het zicht komt, waar dan ook, dan wordt er een plantage opgezet (Spapens et al., 2007).

Het ter beschikking stellen van een huis voor de hennepcultuur en het smokkelen van drugs over landgrenzen zijn riskante bezigheden. Deze personen vangen alle klappen op als ze worden gepakt. In dit verband wordt ook wel gesproken van 'katvangers'. CSV's die dergelijke katvangers gebruiken, houden er over het algemeen een professionele bedrijfsvoering op na. Ze hebben de gehele productieketen in eigen beheer en zijn eigenaar van een coffee- of growshop (Emmet & Boers, 2008). Ook zijn er voorbeelden van CSV's die via de bedrijfsvoering van de glastuinbouw heimelijk kweekbenodigdheden inkopen. Alles bij elkaar genomen zien we professionaliteit en een transnationaal karakter van de georganiseerde

criminaliteit in Nederland (zie Kleemans et al., 2002) ook terug bij de georganiseerde hennepcultuur.

Ten slotte mengen zich de laatste jaren nieuwe personen in de teelt. Uit onderzoek naar het justitiële verleden van daders van georganiseerde misdaad blijkt dat de meerderheid van de daders bestaat uit volwassen starters en daders zonder voorgeschiedenis (van Koppen et al, 2009). Deze daders kunnen personen uit andere landen zijn, zoals Vietnamezen die wiet produceren en smokkelen (zie de Volkskrant, 2009c). Verder zien we ook binnenlandse hoogopgeleide ondernemers, die nog niet eerder met de politie in aanraking is geweest, de markt betreden (zie Kleemans & van de Bunt, 2008). Daarnaast verbreden criminele samenwerkingsverbanden hun activiteiten naar de hennepcultuur. Al deze personen voorzien grote winsten in de cannabissector en verwachten een lage pakkans en strafbedreiging (Emmet & Boers, 2008).

2.6. Verwachtingen

Op basis van de in vorige paragrafen uiteengezette Nederlandse en internationale literatuur omtrent verschillende vormen van georganiseerde misdaad kunnen de volgende verwachtingen opgesteld worden.

Kijkend naar functies en posities van actoren binnen de CSV's:

- *facilitators, zoals drugskoeriers, elektriciens en financiële adviseurs, verlenen tegelijkertijd aan meerdere CSV's hun diensten.*
- *In de opsporingsdossiers wordt relatief weinig aandacht aan de rol van de facilitator besteed.*
- *Brokers vormen cruciale schakels binnen de CSV's.*
- *Organisatoren van CSV's en exploitanten zijn vervangbaar.*

Kijkend naar de structuur van de CSV's:

- *De CSV's hebben een fluïde vorm.*
- *De CSV's bestaan uit losse en wisselende verbanden.*
- *Clusters van CSV's ontstaan rondom productie, vervoer, opslag en distributie van hennep.*

3. Data en Methoden

3.1. Dataverzameling

De in dit onderzoek gebruikte data zijn afkomstig van een afgesloten opsporingsonderzoek naar verdovende middelen. Het betreffende onderzoek heeft plaatsgevonden in de regio Groningen over een periode van twee jaar. In onderling overleg met een ervaringsdeskundige van de politie is gekozen om een crimineel samenwerkingsverband dat zich bezighoudt met verdovende middelen te analyseren. Niet alleen heeft het onderzoek relatief over een lange periode gedraaid, maar kent het onderzochte criminele samenwerkingsverband in verhouding ook veel betrokkenen. Bovendien bevat een afgesloten onderzoek alleen ‘harde’ informatie, dit wil zeggen dat de informatie over het criminele samenwerkingsverband definitief is vastgesteld. Het onderzoek is gebaseerd op data uit tapverslagen, observaties, peilbakens, processen-verbaal, en verklaringen en verhoren van getuigen en verdachten. Informatie betreffende het opsporingsonderzoek is geraadpleegd via een landelijk informatiesysteem van de politie: Basis Voorziening Opsporing (BVO).

Naar aanleiding van het verzamelen en verwerken van de gegevens uit BVO en de schriftelijke processen-verbaal kan gesteld worden dat deze gegevens niet direct geschikt zijn voor sociaalwetenschappelijk onderzoek. De verwerking van de gegevens tot bruikbare data voor de analyses van netwerken is arbeidsintensief gebleken. Door de grote hoeveelheid aan informatie over het CSV was het niet altijd gemakkelijk om de voor het huidige onderzoek relevante zaken van de minder relevante informatie te onderscheiden. Ook andere onderzoekers geven aan dat politiegegevens vooral vastgelegd worden voor de strafrechtelijke vervolging en niet zozeer verzameld worden voor sociaalwetenschappelijk onderzoek (Coles, 2001; Soudijn & Kleemans, 2009). Echter, verschillende wetenschappelijke studies naar de georganiseerde misdaad in Nederland met behulp van politiedossiers hebben al bijgedragen aan de kennis over de staat van georganiseerde misdaad in Nederland (zie Fijnaut et al., 1996; Kleemans et al., 1998).

Wat betreft de betrouwbaarheid en validiteit van dit onderzoek kan gevraagd worden of in een hermeting exact dezelfde resultaten worden gerapporteerd. Hier kan worden gewezen op het feit dat in dit onderzoek inderdaad geen sprake is van een representatieve steekproef, maar er kan tegenover worden gezet dat het in dit onderzoek ook niet gaat om het genereren van empirisch kwantitatieve uitspraken. Ook ligt het niet meteen voor de hand dat de resultaten uit dit onderzoek ook geldig zijn voor andere CSV's (*externe validiteit*). Hier kan tegenin worden gebracht dat dit onderzoek een casestudy betreft, dat juist bedoeld is om

een eerste inzicht te geven in de aard van criminele samenwerkingsverbanden. Vervolgstudies zullen moeten uitwijzen of de criminele samenwerkingsverbanden die zich bezighouden met verdovende middelen, van gelijke aard en omvang zijn.

Dit onderzoek sluit binnen de politieorganisatie aan bij de strategische kant van het werken met de Informatiegestuurde Veiligheidszorg (IGV). De politieorganisatie is opgedeeld in drie sturingsniveaus, te weten: strategisch, tactisch en operationeel. Vanuit de strategische analyses worden beslissingen genomen die op de lange termijn aanzetten tot nieuw beleid, de tactische analyse vertaalt het beleid naar het dagelijks werk van de politie, dat op operationeel niveau wordt uitgevoerd (Stol & van Wijk, 2008). Dit onderzoek met een strategische inslag heeft de vorm van een criminaliteitsanalyse: 'het zoeken naar en inzichtelijk maken van verbanden tussen criminaliteitsgegevens onderling en/of tussen criminaliteitsgegevens en andere mogelijke relevante gegevens met het oog op de praktische bestrijding van criminaliteit' (Moerland & Rovers, 2000; 44). In overeenstemming met de visie van de IGV zullen de bevindingen van deze studie worden gebruikt voor een gerichte sturing van een politiemedewerker. Binnen de IGV is informatie namelijk de basis van het handelen (den Hengst & Commissaris, 2007).

3.2. Dataverwerking

De analyse-eenheid van een sociale netwerkanalyse (SNA) is niet een persoon, maar een relatie. Een relatie is een verbinding tussen twee actoren (bijvoorbeeld personen, bedrijven, landen). In dit kader spreken we van het gebruik van relationele data voor een SNA. Deze relationele data worden ingevoerd in een datamatrix, in dit geval met behulp van een Excel spreadsheet. In deze spreadsheet staan in zowel de rijen als de kolommen de namen van individuen. Vervolgens is in de cellen een 0 of 1 ingevuld, waarbij een 1 aangeeft dat er een verbinding bestaat tussen twee personen. Het gaat in dit geval om een ongericht netwerk, waardoor er altijd sprake is van een wederzijdse (symmetrische) relatie. Door de gekozen vorm van de dataverzameling kunnen we niet met zekerheid zeggen of individu A alleen een uitgaand contact (en geen inkomend contact) heeft met individu B. Dit in tegenstelling tot survey-onderzoeken naar vriendschapsnetwerken, waarbij duidelijk kan worden dat individu A een individu B als vriend beschouwt, terwijl individu B de ander niet als vriend beschouwt.

Zoals ook uit voorgaand voorbeeld blijkt komen de data voor een sociale netwerkanalyse idealiter van vragenlijsten, waarbij de respondenten zelf aangeven met welke

individuen zij een relatie hebben. Echter, in verband met het vertrouwelijke karakter van de georganiseerde misdaad zal een verdachte uit zichzelf niet een vragenlijst over zijn relaties gaan invullen. De relaties tussen de verdachten zullen dus via anderen moeten worden herkend. In dit geval spreken we ook wel van secundaire data. In opsporingsonderzoeken van de politie worden de relaties tussen verdachten beschreven in verhoren, observaties en tapverslagen.

3.3. Data-analyse

De relationele data wordt geanalyseerd met behulp van het programma Ucinet 6 (Borgatti, Everett & Freeman, 2002). Ten eerste wordt met NetDraw, een onderdeel van Ucinet, een visuele weergave van het criminele samenwerkingsverband gepresenteerd. Vervolgens worden verschillende kwantitatieve netwerkkarakteristieken berekend. Dit zijn zowel maten die voor het netwerk als geheel gelden, als maten die op het niveau slaan. Ook worden subgroepen in het criminele samenwerkingsverband onderscheiden. In de volgende paragraaf wordt kort stil gestaan bij de sociale netwerkanalyse in het algemeen en de verschillende netwerkmaten in het bijzonder.

3.4. Sociale netwerkanalyse

Zoals eerder vermeld bestaat een netwerk uit een verzameling van actoren en hun onderlinge relaties (Kadushin, 2004). De sociale netwerkanalyse maakt het mogelijk om uitspraken te doen over de vorm van het gehele netwerk en de posities van de actoren binnen het netwerk. De sociale netwerkanalyse kent verschillende concepten om sociale netwerken te beschrijven. Aan de hand van deze concepten uit de sociale netwerkanalyse wordt in het volgende hoofdstuk het criminele samenwerkingsverband gekarakteriseerd. Eerst worden echter de centrale concepten uit de sociale netwerkanalyse inhoudelijk behandeld.

Ten eerste wordt de *dichtheid* van het gehele netwerk onderscheiden. De dichtheid geeft aan in welke mate er relaties aanwezig zijn in het netwerk. Om de dichtheid te berekenen wordt het aantal relaties in het betreffende netwerk gedeeld door het aantal mogelijke relaties (Wasserman & Faust, 1994; 101). Als er in verhouding weinig relaties tussen de leden van het netwerk zijn, dan wordt er gesproken van een lage dichtheid. Deze lage dichtheid was bijvoorbeeld aanwezig in de criminele samenwerkingsverbanden die zich met vrouwenhandel bezighouden (zie Bruinsma & Bernasco, 2002). Dit

samenwerkingsverband was opgedeeld in kleine clusters, waarbij de individuen uit verschillende clusters elkaar niet kenden.

Een tweede maat in het licht van het gehele netwerk is de *geodesische afstand*. Dit geeft de kortste afstand aan tussen twee actoren binnen het netwerk (Wasserman & Faust, 1994; 110). Een geodesische afstand van 3 wil zeggen dat de verbinding tussen twee actoren via twee andere actoren loopt. Als de geodesische afstand tussen alle actoren 1 is, dan is de dichtheid van het netwerk optimaal: iedereen is met elkaar verbonden.

Daarnaast is er een aantal karakteristieken dat subgroepen binnen een netwerk signaleert. Zo geeft een *clique* een subgroep van ten minste drie actoren aan, die allen direct contact met elkaar hebben (Wasserman & Faust, 1994; 254). De dichtheid in een dergelijke subgroep is optimaal. Een *n-clique* is een clique waarbinnen alle actoren elkaar treffen in een bepaald aantal stappen (Wasserman & Faust, 1994; 259). De *n* geeft in dit verband het aantal stappen aan, bijvoorbeeld een 2-clique of een 3-clique. De definitie van de *n-clique* maakt het mogelijk dat een subgroep ontstaat, waarbij niemand een directe relatie met een andere actor binnen de subgroep onderhoudt. De *n-clan* biedt hiervoor een oplossing en is niet meer dan een verkapte *n-clique*, met het enige verschil dat de geodesische afstand tussen alle actoren niet groter is dan het aantal stappen (*n*) binnen de subgroep zelf (Wasserman & Faust, 1994; 261).

Verder kunnen karakteristieken worden geïdentificeerd die voor individuele actoren gelden. Het belangrijkste individuele kenmerk is centraliteit, dat iets zegt over de positie van de actor in het netwerk. De centraliteit is af te meten aan verschillende karakteristieken. Ten eerste de *degree*, ofwel het aantal relaties van een actor (Wasserman & Faust, 1994; 100). Over het algemeen geeft het aantal relaties aan hoe centraal een actor in het netwerk staat. Het zegt echter niets over het belang van de positie, aangezien een leider van een organisatie ook via anderen invloed uit kan oefenen. Ten tweede is de *closeness* een maat voor centraliteit. Deze maat geeft aan hoe nabij de actor ten opzichte van de rest van het netwerk staat (Wasserman & Faust, 1994; 183). De *closeness* wordt berekend door het aantal stappen te tellen die de actor van alle andere actoren scheidt. Als de andere actoren in het netwerk snel kunnen worden bereikt dan heeft de betreffende actor een centrale positie in het netwerk.

De derde maat voor centraliteit is de *betweenness*. Deze maat geeft aan in hoeverre de actor een schakel vormt tussen andere actoren (Wasserman & Faust, 1994; 188). Een actor scoort hoog op de *betweenness* als veel relaties tussen andere actoren via deze actor lopen. Degene met een hoge *betweenness* wordt ook wel aangemerkt als broker, aangezien veel

informatie via deze actor naar andere actoren kan vloeien. De vierde maat voor centraliteit is de *eigenvector*, geïntroduceerd door Bonacich in 1972. Deze maat geeft aan in hoeverre de andere actoren, waarmee de betreffende actor een directe relatie heeft, op hun beurt veel relaties met andere actoren hebben (Malm, Kinney & Pollard, 2008). Deze maat kijkt dus naar de hoeveelheid relaties van degenen die dicht bij de betreffende actor staan. De vijfde en laatste maat is de *flowbetweenness*, die evenals de *betweenness* meet in hoeverre een actor de schakel is tussen andere actoren. Echter, een pad tussen twee actoren hoeft niet de kortste tussen de twee actoren te zijn. Op deze manier worden alle mogelijk te volgen paden meegewogen (Freeman, Borgatti & White, 1991).

In de resultatensectie worden de besproken netwerkmaten berekend voor het onderzochte criminele samenwerkingsverband. Nadien kunnen mogelijk vragen beantwoord worden omtrent de samenhang tussen deze structurele maten en de rollen die de actoren vervullen in het criminele samenwerkingsverband (Van der Hulst, 2009). Tot slot volgt in deze paragraaf een eerste bespreking van het CSV dat in dit onderzoek als casus dient.

3.5. De casus

Het opsporingsonderzoek dat in dit onderzoek als casus dient heeft over een periode van twee jaar in de regio Groningen gedraaid. Het betreft hier een CSV dat zich bezig heeft gehouden met de verdovende middelen hennep en cocaïne. De regiopolitie Groningen heeft deze twee vormen van georganiseerde criminaliteit als twee aparte zaken behandeld. In het vervolg komt eerst de georganiseerde hennepcultuur aan bod. Daarna volgt een beschrijving van de cocaïnehandel.

In een periode van twee jaar heeft het CSV hennep uitgevoerd naar Duitsland. Twee van de drie organisatoren van het CSV hebben de hennep eerst een tijd zelf vervoerd naar Duitsland. Later hebben zij koeriers geronseld om de hennep te vervoeren. Op vaste tijden en dagen werd in ongeveer zestig ritten naar Duitsland 4 tot 10 kilo hennep vervoerd. De twee organisatoren reden meestal in een gehuurde auto achter de koeriers aan. Een derde organisator heeft voor deze periode in een Duitse gevangenis het eerste contact gelegd met de afnemer in Duitsland. Deze derde organisator heeft zich nadien niet meer over de grens begeven en verzorgde voornamelijk de aanvoer van de hennep vanuit Nederland. De hennep werd door de organisatoren gekocht van thuiskwekers en growshops. In totaal zijn 34 personen betrokken bij de hennepcultuur, waaronder kwekers, afnemers, koeriers en

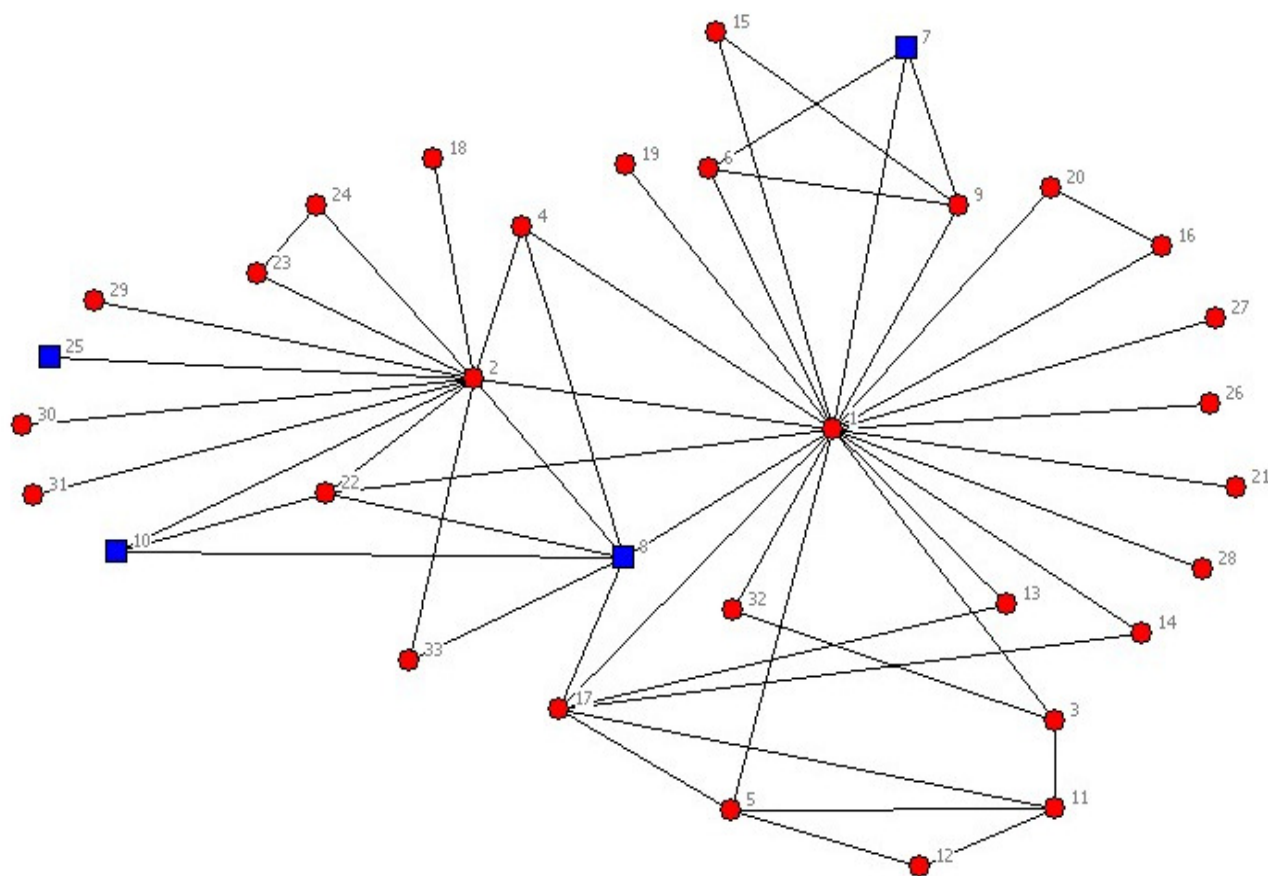
dienstverleners. Waar de koeriers al in Duitsland tegen de lamp liepen, zijn naar aanleiding van het opsporingsonderzoek de drie organisatoren in Nederland aangehouden en veroordeeld.

Ook heeft het CSV zich ingelaten met de cocaïnehandel. De regiopolitie kwam dit te weten toen een koerier in Zuid-Europa werd aangehouden met een aantal kilo cocaïne in zijn koffer. Deze cocaïne was afkomstig uit Zuid-Amerika. Eerder heeft een andere koerier met succes een aantal bolletjes cocaïne naar Nederland gesmokkeld. De hoofdorganisator van de hennepteelt is één van de drijvende krachten achter deze cocaïne lijn met Zuid-Amerika. Ook zijn vriendin, mede organisator van de hennepteelt, weet van de cocaïnehandel af, maar is slechts zijdelings betrokken. De overige financiers, koeriers en afnemers in het CSV zijn niet bij de hennepteelt betrokken. De hoofdorganisator heeft samen met een compagnon de reizen van de koeriers gefinancierd. Één financier besluit na een eerste succes de handel uit te breiden en vliegt samen met de koeriers naar Zuid-Amerika. De hoofdorganisator in Nederland geeft in zijn verhoor aan dat hij het bescheiden wilde houden en de handel meer en meer heeft overgelaten aan deze financier. Uit het opsporingsonderzoek valt niet meer op te maken dan het initiële succes van het overbrengen van één lading bolletjes.

4. Resultaten

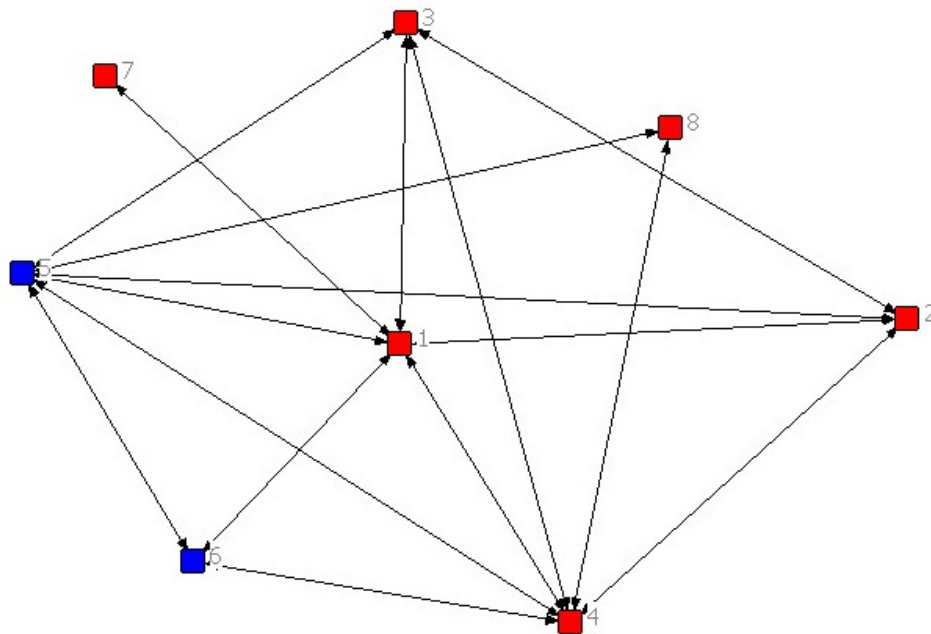
Het onderzochte CSV handelt niet alleen in wiet, maar ook in cocaïne. Deze handel wordt gescheiden gehouden, waardoor twee samenwerkingsverbanden kunnen worden onderscheiden. Figuur 1 laat het CSV zien dat zich met de wietteelt bezighoudt. Dit CSV bestaat uit 34 personen en kenmerkt zich door meerdere, kleine clusters. Op het eerste gezicht hebben actor 1 en actor 2 de meeste contacten in het CSV.

Figuur 1. Visuele weergave van het Hennepnetwerk.

Figuur 2 laat het CSV zien dat zich met cocaïnehandel inlaat. Dit CSV heeft slechts 8 spelers en blijkt uit de opsporingsdossiers niet succesvol te zijn gebleken. Een koerier van het CSV is in het buitenland opgepakt met een aantal kilo cocaïne in zijn koffer en slechts een paar ingeslikte bolletjes hebben ooit Nederland bereikt. In het vervolg worden de structuur, de subgroepen en individuele rollen en posities binnen het hennep- en cocaïne netwerk besproken

Figuur 2. Visuele weergaven van het Cocaïnenetwerk.

Dichtheid

De dichtheid van het hennepnetwerk is 0.10. Het aantal directe relaties in het netwerk is 108. Deel je deze 108 relaties door het aantal mogelijke relaties van 1056, dan kom je uit bij de dichtheid van het netwerk. Ter vergelijking, het cocaïnenetwerk kent een dichtheid van 0.57 op basis van 32 directe relaties. Hier valt uit op te maken dat het cocaïnenetwerk hechter is dan het hennepnetwerk.

Geodesische afstand

De gemiddelde geodesische afstand tussen alle actoren in het hennepnetwerk is 2.30. De kortste afstand tussen twee actoren is 1, een directe verbinding. De grootste geodesische afstand is 4, bijvoorbeeld tussen actor 10 en 12. In dit geval zijn deze actoren via een pad van drie actoren met elkaar verbonden.

Het cocaïnenetwerk heeft een gemiddelde geodesische afstand van 1,46 tussen de actoren. Alleen tussen actor 7 en 8 liggen twee andere actoren op hun pad om elkaar te bereiken, een geodesische afstand van 3.

Cliques

In het hennepnetwerk zijn 15 cliques aan te wijzen, een subgroep van ten minste drie actoren die allen met elkaar verbonden zijn. De meeste cliques bestaan uit drie personen. Vier cliques omvatten vier personen. Twee personen, de organisatoren in het CSV komen in drie van deze vier cliques voor. Verder zijn vijf 2-cliques te onderscheiden in het hennepnetwerk. Dezelfde vijf subgroepen zijn ook 2-clans. Één van de subgroepen bestaat uit 22 actoren, maar liefst twee derde van het aantal actoren in het gehele CSV.

In het cocaïnenetwerk zijn 3 cliques te vormen. De grootste clique bestaat uit vijf leden (1,2,3,4 en 5), de kleinste uit drie leden (4,5 en 8). Daarnaast heeft dit netwerk 2 2-cliques (tegelijkertijd ook 2-clans), wat eigenlijk neerkomt op één 3-clique. Want alleen actor 7 en 8 hebben een geodesische afstand van 3 tot elkaar.

Centraliteit

In het vervolg wordt gekeken naar de individuele posities van actoren in het hennep- en cocaïnenetwerk. Welke actoren bekleden de centrale posities? Wie kan de rol als ‘broker’ vervullen? En welke actoren staan dichtbij andere belangrijke actoren? Tabel 2 geeft een overzicht weer van de belangrijkste centraliteitsmaten voor het hennepnetwerk. Dezelfde maten worden in tabel 3 weergegeven voor het cocaïnenetwerk. Achtereenvolgens worden de degree, closeness, betweenness, eigenvector en flowbetweenness besproken.

De degree is een maat voor het aantal relaties van een actor. Gemiddeld heeft elke actor in het hennepnetwerk 3,3 (SD=3,9) relaties met andere actoren. In tabel 2 is te zien dat vooral de actoren 1, 2 en 8 boven dit gemiddelde aantal contacten scoort. Deze actoren zijn in het proces-verbaal aangewezen als de organisatoren van het CSV. In het cocaïnenetwerk ligt het gemiddelde op 4 (SD=1,8) relaties per persoon. Organisator A en beide koeriers scoren met ieder 6 relaties boven het gemiddelde (zie tabel 3).

Tabel 2. Centraliteitsmaten in het hennepnetwerk.¹⁰

	Degree	nCloseness	nBetweenness	nEigenvector	nFlowbetweenness
1 organisator A	21	74,4	75,7	79,1	67,1
2 organisator B	13	60,4	42,6	47,9	43,1
3 kweker A	3	45,7	1,6	18,6	2,8
4 koerier A	3	50,8	0,0	29,1	0,2
5 financier A	4	46,4	6,7	22,5	3,1
6 koerier B	3	44,4	0,0	21,0	1,1
7 facilitator A	3	44,4	0,0	21,0	1,1
8 organisator C	7	55,2	6,1	44,0	4,2
9 financier B	4	45,0	0,2	23,5	3,5
10 koerier C	3	40,0	0,0	21,2	0,4
11 kweker B	4	35,6	0,9	13,7	3,8
12 kweker C	2	32,6	0,0	6,2	0,7
13 hulpkracht A	2	44,4	0,0	19,1	0,0
14 kweker D	2	44,4	0,0	19,1	0,0
15 kweker E	2	43,8	0,0	17,4	0,4
16 kweker F	2	43,8	0,0	16,2	2,1
17 kweker G	6	49,2	4,3	33,6	6,0
18 facilitator B	1	38,6	0,0	8,1	0,0
19 afnemer A	1	43,2	0,0	13,4	0,0
20 kweker H	2	43,8	0,0	16,2	2,1
21 kweker I	1	43,2	0,0	13,4	0,0
22 koerier D	4	51,6	1,1	32,6	0,9
23 hulpkracht B	2	38,6	0,0	9,8	2,1
24facilitator C	2	38,6	0,0	9,8	2,1
25 koerier E	1	38,6	0,0	8,1	0,0
26 kweker J	1	43,2	0,0	13,4	0,0
27 kweker K	1	43,2	0,0	13,4	0,0
28 afnemer C	1	43,2	0,0	13,4	0,0
29 facilitator D	1	38,6	0,0	8,1	0,0
30 kweker L	1	38,6	0,0	8,1	0,0
31 kweker M	1	38,6	0,0	8,1	0,0
32 kweker N	2	44,4	0,0	16,6	0,8
33 afnemer D	2	39,5	0,0	15,6	0,0

¹⁰ Het gaat hier om genormaliseerde maten.

De *closeness* geeft aan hoe dichtbij de andere actoren bij de actor in kwestie staan. De gemiddelde nabijheid in het hennepnetwerk is 44,4 (SD=7,7). De drie organisatoren scoren het hoogst op de nabijheidsmaat (zie tabel 2). Ook kweker G en koerier D behalen scores die ruim boven het gemiddelde liggen. Deze actoren kunnen het relatief snel voor elkaar krijgen om informatie onder anderen bekend te maken. In het cocaïnenetwerk ligt het gemiddelde met 71,2 (SD=14,2) beduidend hoger. De actoren staan in dit netwerk dicht bij elkaar dan in het hennepnetwerk. Wederom zijn het organisator A en koeriers A en B die het dichtst bij de andere netwerkleiden staan (zie tabel 3).

Tabel 3. Centraliteitsmaten in het cocaïnenetwerk.¹¹

	Degree	nCloseness	nBetweenness	nEigenvector	nFlow-betweenness
1 organisator A	6	87,5	31,7	61,5	41,7
2 financier A	4	70,0	0,0	52,0	6,3
3 organisator B	4	70,0	0,0	52,0	6,3
4 koerier A	6	87,5	15,1	64,1	25,2
5 koerier B	6	87,5	15,1	64,1	25,2
6 financier B	3	63,6	0,0	40,8	2,7
7 afnemer A	1	50,0	0,0	13,2	0,0
8 financier C	2	53,8	0,0	27,6	0,8

De *betweenness* laat zien in hoeverre een actor in staat is om een brug te slaan tussen verschillende actoren. De gemiddelde *betweenness* van de actoren in het CSV is 4,2 (SD=14,6). Een hoge *betweenness* duidt verder op coördinerende activiteiten, macht en invloed (Van der Hulst, 2009). Organisator A en organisator B van het hennepnetwerk scoren hoog op de *betweenness*maat (75,7 en 42,6) (zie tabel 2). Drie anderen (financier A, organisator C en kweker G) behalen gemiddelde hoge scores met respectievelijk 6,6, 6,1 en 4,3. De meerderheid van de actoren (in totaal 24) hebben een *betweenness* score van 0. Zij weten geen brug te bouwen tussen andere actoren. In het hennepnetwerk (figuur 1) bevinden deze actoren zich aan de uiteinden van het netwerk en nemen zij geen positie tussen andere actoren in. De gemiddelde *betweenness* in het cocaïnenetwerk is 7,7 (11,1). Alleen organisator A en koeriers A en B zullen invloed via andere actoren kunnen uitoefenen. De overige actoren hebben namelijk een *betweenness* score van 0 (zie tabel 3).

¹¹ Het gaat hier om genormaliseerde maten.

De *eigenvector* neemt de burens van de betreffende actor als uitgangspunt en geeft aan in hoeverre deze 'burens' centraal in het netwerk staan. De gemiddelde eigenvector in het hennepnetwerk is 20,1 (SD= 14,3). Organisator A scoort (79,1), evenals bij de overige maten, het hoogst in het gehele netwerk. Organisator B (47,9) en organisator C (44,0) volgen op gepaste afstand. Koerier A, kweker G en koerier D komen ook tot een bovengemiddelde score op de eigenvector (zie tabel 2). In het cocaïnenetwerk is de gemiddelde eigenvector 46,9 (17,3). Alleen afnemer A en financier C scoren onder dit gemiddelde (zie tabel 3).

De *flowbetweenness* meet ook in hoeverre een actor de schakel is tussen andere actoren. Echter, deze verbinding met de betreffende actor hoeft niet per definitie de kortste route tussen de twee andere actoren te zijn. De gemiddelde flowbetweenness in het hennepnetwerk is 4,5 (SD=13,3). Organisator A (67,1) en organisator B (43,1) springen er uit wat betreft hun bruggenbouwer capaciteiten (zie tabel 2). Verder scoort alleen kweker G (6,0) nog boven het gemiddelde van het gehele netwerk. De derde organisator (C) in het CSV, volgt op gepaste afstand met een score van 4,2. Tien actoren in het CSV kunnen helemaal niet als een verbindingspersoon tussen andere actoren fungeren. De gemiddelde flowbetweenness in het cocaïnenetwerk is 13,5 (14,3). Organisator A heeft ook op deze laatste maat de hoogste score. Nu niet alleen na de kortste paden tussen actoren wordt gekeken, zoals bij de betweenness, hebben ook (op afnemer A na) de overige actoren een score op de flowbetweenness (zie tabel 3). Deze scores zijn echter laag ten opzichte van koeriers A en B en met name organisator A, die als belangrijkste schakel kan worden aangemerkt.

5. Conclusie

Jarenlang heeft de illegale hennepcultuur in Nederland vele betrokkenen zonder een groot risico veel geld opgeleverd. Tegenwoordig geeft de politie de hennepcultuur meer prioriteit en verschijnen er wekelijks berichten van opgerolde hennepplantages. Zo ook bij een woonwagenkamp in Noord-Brabant, waar op een oppervlakte van 7000 m² een hennepbos werd ontdekt (de Volkskrant, 2010a). Maar pakt de politie hiermee ook de ‘grote jongens’ binnen de hennepcultuur op, of slechts de geëxploiteerde thuis- en bedrijfskwekers? In de onlangs verschenen documentaire *Nederwiel* is te zien dat Doeke, een biologische teler, na de ontruiming van zijn kwekerij van leer trekt tegen het OM, die met de huidige manier van handelen het veld leegruimt voor de grote criminele organisaties (Pijnenborg, Krijgsman & Pool, 2011). In het vervolg is nagegaan of de vooraf opgestelde verwachtingen over de georganiseerde hennepcultuur zijn uitgekomen. Om te beginnen is gekeken naar de functies en posities van individuen binnen het CSV. Daarna volgt een verhandeling over de structuur van het CSV.

Facilitators, zoals drugskoeriers, elektriciens en financiële adviseurs, verlenen tegelijkertijd aan meerdere CSV's hun diensten

In het huidige onderzoek is slechts sprake van één CSV, waardoor bovenstaande verwachting niet te toetsen is met de SNA. De grote organisator (A) van het hennepnetwerk heeft ook een handel in cocaïne proberen op te starten, maar dit is geen succes geworden. Hij maakt hierbij gebruik van andere financiers en koeriers dan in het hennepnetwerk. Eerder onderzoek naar facilitators suggereert dat deze actoren met hun specialisme bij meerdere CSV's tegelijkertijd aan de slag kunnen (Kleemans & Van de Bunt, 1998).

In de opsporingsdossiers wordt relatief weinig aandacht aan de rol van de facilitator besteed

Bij de bestudering van de opsporingsdossiers is het opgevallen dat voornamelijk informatie is verzameld rondom de organisatoren van de CSV. De bijzondere opsporingsmethoden zijn louter op de organisatoren van toepassing. Dit betekent dat informatie over facilitators slechts via het contact met deze organisatoren is ingewonnen. Zo komen de growshophouders, die kweekbenodigdheden aan hebben geleverd, nauwelijks in de opsporingsdossiers aan bod.

Verder lijken de organisatoren van het huidige CSV de meeste facilitaire diensten niet uit te besteden aan derden. Kwekers zorgen bijvoorbeeld grotendeels zelf voor het omleggen van het elektriciteitsnetwerk, af en toe met hulp van de organisator. Verder valt uit de dossiers niet op te maken of het CSV gebruik maakt van de diensten van een financieel adviseur.

Brokers, zoals makelaars van knippers, vormen cruciale schakels binnen de CSV's

In het onderzochte CSV zijn niet direct individuen aan te wijzen die aan de kenmerken van een *broker* voldoen. Uit de analyses blijkt dat organisator A en organisator B het hoogst scoren op deze intermediaire functie, aangezien zij in het hennepnetwerk een positie bekleden waarbij zij het meest van alle actoren tussen anderen in staan. Hoewel organisator B lager scoort dan organisator A heeft hij wel meer de kenmerken van een broker. Organisator B heeft namelijk als enige de contacten met afnemers uit andere delen van Nederland. Ook heeft hij gezorgd voor een lijn met Duitsland, via contact met een medegegetineerde in Duitsland. Echter, hij heeft zich later ontpopt tot één van de organisatoren van het CSV, zodat hij niet louter als broker kan worden aangemerkt.

Organisator A is dé centrale figuur in het CSV. Hij scoort van de leden van het CSV het hoogst op alle centraliteitsmaten. Hij vervult meerdere rollen binnen het CSV, zoals organisator, financier, koerier en broker. Hij voldoet hiermee aan de kenmerken van een 'local hero' (zie Kleemans et al., 2002). Het politieonderzoek heeft zich ook voornamelijk op hem gericht, waardoor hij in de opsporingsdossiers ten opzichte van anderen veel aandacht heeft gekregen. De resultaten van dit onderzoek dienen dan ook in het licht van deze onevenredige informatievoorziening te worden gezien.

Organisatoren van CSV en exploitanten zijn vervangbaar

De organisatoren spelen in het onderzochte CSV een dermate centrale rol, dat zij niet vervangbaar lijken te zijn. Zij vervullen namelijk tegelijkertijd meerdere rollen binnen het CSV. Als deze organisatoren zouden wegvallen, zou het huidige CSV de activiteiten niet direct kunnen oppakken. Kwekers zouden echter niet bij de pakken neer zitten en hun wiet aan anderen verkopen. Inmiddels lijkt het onderzochte CSV deels weer in bedrijf te zijn, na een korte rustperiode waarin de drie organisatoren hun straf hebben uitgezeten. Het oppakken

van de organisatoren heeft dan ook niet geleid tot de ontmanteling van het CSV, alleen het zijn niet andere, maar dezelfde organisatoren die het CSV opnieuw laten draaien.

Het CSV heeft een fluïde vorm

Het onderzochte CSV is zowel centraal als fluïde van vorm. Aan de ene kant is het CSV centraal in het opzicht dat een kleine groep individuen, allen onderling met elkaar verbonden, de dienst uitmaken in het CSV. In het onderzochte CSV zijn de organisatoren A en B vast onderdeel van de verschillende cliques. Aan de andere kant is het CSV fluïde, aangezien het CSV getracht heeft om zich met de cocaïnehandel bezig te houden en zodoende zich niet te richten op een specifieke criminele activiteit. Hier is een vorm van opportunisme te bespeuren bij het CSV dat past bij het fluïde karakter van de georganiseerde misdaad (zie Kleemans et al., 1998). Bovendien zijn in het huidige CSV sociale relaties veel meer gebaseerd op vriendschap en familie dan de vroeger voor de georganiseerde misdaad kenmerkende etnische en hiërarchische banden.

De CSV's bestaan uit losse en wisselende verbanden

Uit de SNA blijkt dat maar liefst vijftien verschillende cliques zijn aan te duiden. De meeste cliques bestaan uit twee organisatoren, afwisselend aangevuld met de derde organisator, één of twee koeriers of een kweker. In dit opzicht is sprake van wisselende verbanden waarin de leden van het CSV met elkaar samenwerken. De verbanden zijn los, omdat de meeste relaties via de twee belangrijkste organisatoren lopen. Zij vormen over het algemeen de schakels tussen de overige personen. Hoewel de sociale relaties vooral zijn gebaseerd op vriendschap, kent niet iedereen elkaar binnen het CSV, of heeft in ieder geval geen contact met anderen.

Clusters van CSV's ontstaan rondom productie, vervoer, opslag en distributie van hennep

In het huidige CSV zijn clusters aan te wijzen rondom de productie en het vervoer van de hennep. De productie is in handen van veertien kwekers. Sommige van deze kwekers werken samen bij de kweek. Zij krijgen hierbij advies en hulp van de organisator zelf of van een

kennis van de organisator. Andere kwekers werken zelfstandig en verkopen hun wiet aan zowel het huidige CSV als andere geïnteresseerden. Een deel van de kwekers heeft ook in eerder stadium wiet verkocht aan een growshop, waarvan zij kweekbenodigdheden hebben gekregen of gekocht. De opslag van de wiet vindt voornamelijk bij een organisator plaats of bij de kwekers zelf. Hierbij zijn niet direct clusters van individuen aan te wijzen. De distributie naar de gebruiker is verzorgd door de inkopers van de hennep, waarover verder geen informatie beschikbaar is.

6. Discussie

Wekelijks publiceert *Dagblad van het Noorden*, de provinciale krant van Groningen en Drenthe, over de ontmanteling van een hennepkwekerij. Steeds vaker vindt de politie deze kwekerijen op het Groningse platteland in plaats van in de stad (Van der Hoorn, 2006). Boerderijen op het uitgestrekte platteland en woningen of schuren aan de rand van een dorp zijn geschikte plaatsen om in alle rust een hennepkwekerij op te zetten. Niet alleen bieden deze locatie veel ruimte voor wietplanten, maar is de kans op overlast en betrapting op de illegale hennepcultuur klein. Oost-Groningen springt er uit wat ontmantelde kwekerijen in de noordelijke regio betreft (*Dagblad van het Noorden*, 2011)

Bovenkerk en Hogewind (2003) beweerde dat de hennep die in de provincie Groningen wordt geteeld voor het grote deel naar Duitsland wordt geëxporteerd. Dit huidige onderzoek geeft aan dat deze exportlijn nog steeds gebruikelijk is. De kleine hoeveelheden die het huidige CSV exporteert staan overigens niet in verhouding met de honderden kilo's wiet die bij smokkelaars worden aangetroffen. Toch worden over het algemeen alleen kleine hoeveelheden aan wiet, afkomstig uit Nederland, in de buurlanden Duitsland en België in beslag genomen (Korf, 2003). Deze bevinding ligt in lijn met de werkwijze van het onderzochte CSV.

De overige wiet wordt in de omgeving en de rest van Nederland afgezet. De geografische afstanden die de handelaren moeten afleggen om de wiet bij de afnemers te bezorgen zijn te overzien. Andere vormen van georganiseerde misdaad, zoals mensen- en heroïnehandel, zullen over het algemeen veel grotere afstanden moeten overbruggen. Zo kent de Turkse heroïnehandel CSV's gebaseerd op sterke verwantschapsrelaties, waarbij iedereen elkaar kent (zie Bruinsma & Bernasco, 2002). De vorm en inhoud van CSV's die zich met deze vormen bezighouden verschillen van hennep-CSV's.

De sociale relaties die de basis vormen van de hennep-CSV's ontstaan als gevolg van individuele preferenties, waarbij de maatschappelijke context een rol speelt. Individuen gaan het liefst met gelijkgestemden om, in de vakliteratuur ook wel *homophily* genoemd (McPherson, Smith-Lovin & Cook, 2001). Deze homogeniteit in relaties komt onder meer tot uitdrukking in afkomst, etniciteit, geslacht, leeftijd, opleiding en beroep.

De werkomgeving is een context waarbinnen homogene relaties worden gevormd. In sommige gevallen vormen legale beroepen de voedingsbodem voor georganiseerde misdaad (Kleemans & Van de Bunt, 2008). Zo is in het CSV in kwestie een caféhouder als financier nauw betrokken bij het wel en wee van de organisatoren van de hennephandel. De

werkomgeving biedt op deze manier mogelijkheden om sociale relaties op te bouwen en op zoek te gaan naar mededaders. Ook zijn in dit onderzoek relaties gevonden tussen growshophouders en kwekers. Growshophouders vervullen zogezegd een faciliterende rol bij de hennepcultuur (Snippe en al., 2004). De kweekbenodigdheden worden in het huidige onderzoek echter niet alleen in growshops gekocht, maar ook onderling van elkaar overgenomen. Relaties tussen CSV's en growshophouders tonen aan dat de legale en illegale wereld nauw met elkaar verbonden is.

6.1. Transnationale bewegingen en lokale inbedding

Het toenemende transnationale karakter van de georganiseerde criminaliteit in Nederland komt ook in de onderzochte casus naar voren. De drugs worden via handelslijnen met Duitsland en Venezuela over grote afstanden getransporteerd. Toch moet de lokale context niet onderschat worden (Robertson, 1995; Hobbs & Dunnighan, 1998). Veel van de onderzochte CSV's in de Monitor Georganiseerde Criminaliteit zijn sterk lokaal ingebed (Van de Bunt & Kleemans, 2007). Deze balans tussen lokaal en transnationaal is in een eerder stadium door meerdere wetenschappers aangehaald. Zo stelt Robertson (1995) dat het geen zin heeft om transnationale en globale criminaliteit te duiden als je geen notie maakt van het lokale niveau van criminaliteit. Hobbs (1998) voegt hieraan toe dat georganiseerde misdaad, in het bijzonder de drugshandel, nog steeds als een lokaal fenomeen ervaren wordt. De georganiseerde misdaad blijft gedomineerd worden door steeds veranderende, lokaal gevestigde criminele samenwerkingsverbanden (Hobbs, 1998; 419)

Hoewel Hobbs zijn visie een decennium geleden formuleerde, lijkt deze grotendeels op te gaan voor het huidige onderzoek. Ook het onderzochte CSV is sterk lokaal ingebed. De individuen binnen het onderzochte CSV wonen voornamelijk in dezelfde regio of zelfs in dezelfde buurt. Ook de vrije tijd wordt in de regio doorgebracht, vooral thuis en in het café. Sommige cafés dienen slechts als ontmoetingsplaats, anderen ook als marktplaats. Hier wordt drugs verhandeld en lopen individuen met wapens op zak. Bepaalde woningen en cafés kunnen als 'brandpunten' (*foci*) aangemerkt worden (Feld, 1981). In 1981 is deze term door Feld geïntroduceerd, als centraal element in zijn 'focustheorie'.

De focustheorie stelt dat brandpunten sociale relaties structureren (Feld, 1981). Deze brandpunten kunnen personen, plaatsen, activiteiten of groepen zijn die mensen actief samenbrengen of passief beperken om met elkaar om te gaan (Feld, 1981: 1018). Sociale

relaties worden dus beïnvloed door dergelijke brandpunten als het werk en uitgaansgelegenheden. Hoewel individuen niet per definitie een sociale relatie opbouwen als ze elkaar vaak tegenkomen, is het waarschijnlijk dat de kans groter wordt dat ze een sociale relatie met elkaar aanknopen. Sociale relaties worden dan ook niet willekeurig gevormd, maar passen binnen een bepaalde sociale en geografische afstand (Kleemans & Van de Bunt, 2008: 195).

De uitgangspunten van de focustheorie kunnen gekoppeld worden aan de overbruggingsfunctie van de 'broker'. Sociale relaties die gebaseerd zijn op verschillende brandpunten kunnen worden betiteld als een sterke binding. Door de onderlinge sterke bindingen zijn individuen minder in staat om relaties te overbruggen. Het zijn juist individuen met zwakke bindingen die een rol als bruggenbouwer kunnen spelen. Relaties die dan ook niet gebaseerd zijn op gedeelde brandpunten zijn het meest overbruggend. De focustheorie stelt dat hoe minder brandpunten, en hoe kleiner de brandpunten, hoe meer overbruggend de relatie is (Feld, 1981). Bovendien kan na verloop van tijd een brugfunctie verdwijnen als een individu een brandpunt vindt die de gezamenlijke activiteiten met anderen organiseert (Feld, 1981: 1023). In het onderzochte CSV zijn een café en de woning van een organisator brandpunten die individuen samenbrengen waarbij brugfuncties tenietgaan.

Een voordeel van de sterke lokale inbedding van het CSV is dat het crimineel verkregen geld in bedrijfspanden in de buurt kan worden gestopt. In dit geval zijn verschillende horecagelegenheden nauw betrokken bij het CSV. Deze lokale inbedding zorgt er niet alleen voor dat veel contacten in de directe omgeving van de daders worden opgedaan, maar speelt ook tegenstanders in de kaart voor afpersing of het rippen van kwekerijen. Het komt er op neer dat iedereen elkaar kent, waardoor onderduiking in de eigen omgeving nauwelijks een optie is. Alles bij elkaar genomen staat het CSV sterk in de contacten en onderpanden in de eigen omgeving, maar ontkomt men tegelijkertijd nauwelijks aan deze omgeving, waardoor andere CSV's en de politie hun slag kunnen slaan.

De bevindingen van een sterke lokale inbedding en het opereren in een beperkt geografisch gebied brengt ons bij een andere tak van de criminologie: de geografische en ruimtelijke verklaringen voor criminaliteit. Theoretici in deze onderzoeklijn stellen dat daders criminaliteit vooral dicht bij huis plegen. Hierbij wordt van uitgegaan dat de interactie tussen individuen afneemt als de afstand tussen hen groter wordt (ook wel *distance decay* genoemd) (Brantingham & Brantingham, 1991). Deze denkwijze sluit nauw aan bij rationale keuzetheorieën. Exploitanten van hennepkwekerijen kiezen op basis van logistieke en

economische overwegingen mededaders die in de buurt wonen. Eerder onderzoek naar zowel het sociale netwerk als de geografische afstand van daders laat zien dat de daders die zich met hennep bezighouden, zich beperken tot de eigen omgeving (Malm, Kinney & Pollard, 2008). Malm en collega's (2008) vinden ook steun voor een zogenoemde 'bufferzone' in de directe omgeving van de daders. Daders wonen wel dicht bij elkaar in de buurt, maar niet in dezelfde straat of hetzelfde huizenblok. Echter, in het huidige onderzoek wonen sommige daders wel in dezelfde straat, of kennen ze elkaar nog van toen ze bij elkaar in de straat woonden.

In overeenstemming met het onderzoek van Malm en collega's (2008) reizen de centrale figuren binnen het CSV, de organisatoren, het verste naar compagnons. De kern van het onderzochte CSV is geconcentreerd rondom de woonomgeving van de organisatoren in een buurt waar de sociaal lagere klassen van de bevolking wonen. Daarentegen wonen de organisatoren uit het onderzoek van Malm en collega's (2008) in de rijkere buurten in de periferie van het netwerk. In de buurten waar de kern van het huidige CSV woont, zijn relatief veel huurwoningen te vinden en werklozen gesetteld (vgl. Bovenkerk, 2001; Bovenkerk & Hogewind, 2003). Vooral personen die leven van een uitkering zullen zwichten voor het aanbod van exploitanten om een hennepkwekerij op te zetten om een zakcentje bij te verdienen. Hoewel deze individuen vervolgens als katvangers alle risico's van de hennepkwekerij opvangen, vindt het huidige onderzoek geen indicaties van intimidatie en geweld, zoals Bovenkerk en Hogewind (2003) beschreven.

6.2. Een lokale held als bruggenbouwer?

De sociale netwerkanalyse laat zien dat in het onderzochte CSV een organisator de touwtjes in handen heeft. Deze persoon lijkt een 'local hero' te zijn (zie Kleemans et al., 2002). In zijn eigen regio heeft hij veel bekenden die hem bijstaan in zijn criminele activiteiten. Hij beperkt zich niet alleen tot de hennepcultuur, maar verzet zijn bakens ook naar de cocaïnehandel. In dit opzicht lijkt hij van meerdere markten thuis en flexibel in te kunnen spelen op de vraag. Deze bevinding komt niet overeen met het beeld van specialisten in de georganiseerde misdaad (Kleemans et al., 2002). Toch kan een lokale held beter worden betiteld als iemand die geen specialisme heeft, dan als iemand die flexibel is in het aanwenden van verschillende criminele activiteiten (een generalist) (Kleemans et al., 2002).

In het huidige onderzoek is de cocaïnehandel onder aanvoering van de lokale held geen onverdeeld succes. Bovendien weet de lokale held ook niet echt de regio te ontstijgen en

lijkt hij niet interessant genoeg voor andere CSV's. Hoewel hij leunt op een groot sociaal netwerk, heeft hij niet de vaardigheden om verschillende CSV's te verbinden. De lokale held in het huidige onderzoek heeft wel de beste positie als bruggenbouwer, maar dit komt meer doordat hij relatief gezien met veel meer spelers van het CSV in verbinding staat. Burts' uitspraak van 'brokers do better' (Burt, 2005: 7) gaat in dit geval niet helemaal op, te meer de lokale held niet in de luwte opereert, maar juist een centrale speler met een groot sociaal netwerk binnen het CSV is.

De kopstukken van het onderzochte CSV zijn inmiddels weer in vrijheid gesteld. Er zijn indicaties dat bepaalde spelers van het CSV opnieuw met de hennephandel bezig zijn. Het arresteren van de leiders heeft dus waarschijnlijk niet geleid tot de ontmanteling van het CSV. Dit laat zien dat de oude opvattingen van de politie met betrekking tot het arresteren van de leiders wordt gelogenstraft. Het CSV blijkt veerkrachtig en over incasseringsvermogen te beschikken (zie: Spapens, 2006). Vandaag de dag zou bij de politie het besef zijn gegroeid dat CSV's na een tegenslag snel de oorspronkelijke werkzaamheden voortzetten (Klerks, 2001).

Het huidig onderzoek laat zien dat de gevangenis ook een geschikte ontmoetingsplaats is om nieuwe exportlijnen op te zetten (zie ook Spapens, 2009). Maar ook de leden die niet gearresteerd worden kunnen snel nieuwe partners vinden om mee samen te werken. Bij de hennepcultuur zou dit mogelijk nog eenvoudiger gaan dan bij andere vormen van georganiseerde misdaad, omdat over het algemeen het beeld van de hennepcultuur niet negatief is. Want Nederlanders zijn zich wel bewust van de gevaren die de hennepcultuur meebrengt, maar ze ervaren niet de problemen van de hennepcultuur in de nabije omgeving (Bakker & Hermens, 2011). Dus de hennepcultuur wordt niet, zoals de mensenhandel, door de maatschappij verworpen, met als gevolg dat de sociale inbedding van hennepcultuur groter is en makkelijker nieuwe individuen worden gevonden om mee samen te werken (Spapens et al., 2007).

6.3. Limitaties van het onderzoek

Een belangrijke beperking van het huidige onderzoek betreft de betrouwbaarheid van de gegevens. De aard van de opsporingsdossiers laat het niet toe om de data openbaar te publiceren. Met als gevolg dat de huidige analyses moeilijk zijn over te doen door anderen. Ook is het niet direct na te gaan of de data daadwerkelijk de tekst in de opsporingsdossiers weergeeft. Om toch in te staan voor kwaliteit is het mogelijk dat anderen, zoals opsporingsambtenaren toegang tot de dossiers krijgen. Op deze manier kunnen zij de

gebruikte data interpreteren en hun eigen conclusies trekken. Verder kunnen na verloop van tijd de opsporingsdossiers openbaar worden, waardoor na velen jaren het onderzoek geverifieerd kan worden (Klerks, 2000b). Dit alles brengt met zich mee dat met enige voorzichtigheid naar de dataverwerking en -analyses moet worden gekeken.

Daarnaast is in het onderzoek naar CSV's de afbakening van het netwerk een probleemgeval. De politie verzamelt namelijk onevenredige hoeveelheden data over bepaalde individuen. Op deze manier kunnen in de analyse 'getapte' personen een centrale positie innemen, terwijl zij deze positie mogelijk niet in het bredere criminele netwerk bekleden. Dit heeft tot gevolg dat het netwerk wordt afgebakend op basis van individuen die bekend zijn bij de politie, waardoor 'minder relevante' personen buiten de boot vallen. Door het ondergrondse karakter van de georganiseerde misdaad valt het echter nauwelijks te voorkomen dat de netwerkabakening redelijk arbitrair blijft en verschillen in de informatie over individuen blijven bestaan op basis van de mate van onderwerping aan opsporingsonderzoek.

In lijn met bovenstaande problemen van netwerkabakening is het ook niet eenvoudig om een CSV volledig in kaart te brengen. Gangbare methoden van sociaalwetenschappelijk onderzoek, zoals survey en gestructureerde interviews, zijn lastig uitvoerbaar in het criminele circuit en leveren geen gewenst resultaat op. Zo worden de, in de ogen van de politie, belangrijke spelers extra geobserveerd en getapt, terwijl andere spelers buiten elke vorm van opsporingsonderzoek blijven (Klerks, 2001). Deze individuen, die uit het zicht van de politie zijn gebleven, worden niet opgenomen als mededader in de analyses van een CSV. Dergelijke imperfecte data kan enige twijfels ten aanzien van de centraliteitsmaten oproepen (zie Borgatti, Carley & Krackhardt, 2006).

6.4. Aanbevelingen voor verder onderzoek

Hoewel de betrouwbaarheid van de resultaten een onderwerp van discussie blijft, lijkt over het algemeen een toenemende samenwerking tussen de wetenschap en de politie als positief ervaren te worden (zie ook Verhoeven, 2009; Janssen, 2011). Enerzijds is de samenwerking nuttig voor de politie, doordat de wetenschap met een andere blik extra kennis uit bestaande data zou kunnen halen. Nieuwe inzichten zouden kunnen leiden tot een andere manier van ingrijpen van de politie. Anderzijds profiteert de wetenschap van de rijke datasets (bijvoorbeeld extracties van HKS) van de politie, waarmee nieuwe onderzoeksvragen getoetst

kunnen worden. Enige kanttekeningen bij deze samenwerking zijn verder de beperkte vrijheid om de resultaten te publiceren en de onafhankelijkheid van de onderzoeker (Nelen, 1998).

Verder is het interessant om ook een dynamische analyse van het criminele samenwerkingsverband te maken. Nu het onderzochte criminele samenwerkingsverband opnieuw actief is in de hennephandel kunnen nieuwe onderzoeksvragen opgesteld worden. Heeft bijvoorbeeld het ingrijpen van de politie effect gehad op het functioneren en de werkwijze van het betreffende CSV? Zijn er nieuwe spelers betrokken of wordt de handel voortgezet met oude vertrouwden? En hebben betrokkenen stappen gemaakt in hun criminele carrière? Dergelijke vragen kunnen beantwoord worden door het criminele samenwerkingsverband op verschillende tijdstippen met elkaar te vergelijken.

Ten slotte kunnen nieuwe studies naar andere criminele samenwerkingsverbanden die zich bezighouden met verdovende middelen, uitwijzen of deze van gelijke aard en omvang zijn als het huidig bestudeerde CSV.

6.5. Algemene beleidsaanbevelingen

Het tot nu toe gevoerde beleid van de overheid ten aanzien van de hennepcultuur is niet bevredigend voor de betrokken partijen. De verkoop van wiet in coffeeshops is legaal (de ‘voorkeur’), maar het telen en vervaardigen van wiet is illegaal (de ‘achterkeur’). De vraag is dan hoe de coffeeshops aan hun wiet komen. Tot nu toe is voor dit landelijke vraagstuk nog geen geschikte oplossing gevonden. Op gemeentelijk niveau ontpoppen zich nieuwe initiatieven. Zo wil de gemeente Utrecht experimenteren met een eigen hennepkwekerij, waar wietgebruikers in een gesloten setting legaal wiet mogen kweken (Trouw, 2011a). Het ministerie van Justitie verzet zich tegen deze vorm van gereguleerd telen (De Volkskrant, 2011a).

Een ander voorstel van coffeeshophouders zelf voor regulatie is de coffeeshop zelf wiet laten kweken, gekoppeld aan de maandelijkse omzet van de coffeeshop (Pijnenborg et al., 2011). Op deze manier kan zowel de coffeeshophouder als de overheid bijhouden hoeveel wiet wordt gekweekt en wordt de transparantie voor de belastinginspecteur vergroot. Deze vorm van wietcultuur zal de prijs van een kilo wiet doen dalen. De Nederlandse overheid lijkt tot nu toe het gedogen van deze vorm van zelfvoorziening niet aan te durven. De Nederlandse overheid zelf lijkt zijn peilen meer te richten op de ‘voorkeur’ van coffeeshops, zoals de introductie van de ‘wietpas’. Deze pas zal buitenlanders de toegang tot coffeeshops

ontzeggen. Als gevolg van dit beleid zullen wietkwekers mogelijk hun heil in het buitenland zoeken. Crimonoloog Beke denkt dat de wietpas de buitenlandse markt flink in het zadel helpt (NRC Handelsblad, 2011). Een toename van in het buitenland gevestigde kwekerijen, opgebouwd met Nederlandse kennis, is reeds zichtbaar (zie Boerman et al., 2010). Deze trend lijkt zich door te zetten in een tijd dat de Nederlandse overheid streng optreedt tegen de hennepsteelt.

Zo is het strenge optreden van de Nederlandse overheid van de laatste terug te zien bij overtredingen van artikel 3 van de Opiumwet. Dit artikel voorziet in het hebben van, verhandelen, telen, vervaardigen, invoeren en uitvoeren van softdrugs. Waar de strafmaat eerder relatief laag uitviel, wordt nu als proef onder de noemer ‘plukze’ direct geld en goederen van de crimineel afgepakt, zodat de crimineel zich niet direct weer met illegale activiteiten kan bezighouden (de Volkskrant, 2010a). Het huidige onderzoek laat echter zien dat de gearresteerde hennephandelaren na vrijlating opnieuw zich met de hennepsteelt inlaten. Zij zijn blijkbaar niet onder de indruk van de verhoogde claims. Volgens een anonieme teler bestaat er geen betere motivatie om snel de werkzaamheden weer op te pakken: ‘Je gaat niet in een koekbakkerij werken voor twee tientjes in het uur om vervolgens de rest van je leven de helft in te leveren. Dat kun je beter weer in de wiet gaan’ (Dagblad van het Noorden, 2011). Nieuwe wetgeving over de strafbaarheid van voorbereidingshandelingen van de hennepsteelt¹² en zwaardere straffen bij brandgevaarlijke hennepsteelt¹³ dienen zich inmiddels aan. De vraag is of deze voortdurende repressieve acties van de overheid het gewenste effect opleveren, aangezien zwaardere straffen over het algemeen de criminaliteit niet terugdringt. Nader onderzoek naar de effecten van dergelijke beleidsmaatregelen is aanbevelingswaardig.

6.6. Specifieke beleidsaanbevelingen voor de regiopolitie Groningen

Om sociale netwerkanalyse toepasbaar in de politiepraktijk te maken zal de regiopolitie moeten investeren in nieuwe manier van inwinnen en vastleggen van informatie in bedrijfsprocesssystemen. Het huidige onderzoek laat zien dat met de huidige data, afkomstig uit de opsporingsdossiers van de politie, slechts een beperkt beeld van een CSV kan worden geschetst. In dit onderzoek is deels gebruik gemaakt van opsporingsdossiers uit de proces-

12 Zie: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/persberichten/2011/03/18/illegale-hennepsteelt-harder-aangepakt.html>, geraadpleegd op 1 april 2011

13 Zie: <http://nos.nl/artikel/231063-brandgevaarlijke-hennepsteelt-zwaarder-bestaft.html>, geraadpleegd op 25 april 2011.

verbaaladministratie, deels van digitale informatie uit de bedrijfsprocessystemen van de regiopolitie. Vooral de informatie uit de bedrijfsprocessystemen schiet tekort als het gaat om toepasbaarheid op een sociale netwerkanalyse van een CSV. Niet alleen is de informatie diep weggestopt in het systeem, maar sommige informatie ontbreekt ook.

Als gevolg van het implementeren van sociale netwerkanalyse zullen de gebruikelijke werkzaamheden en methoden van de analisten van de politie veranderen. Van oudsher beschrijven analisten van de politie de criminaliteit vanuit een zaakanalyse, waarbij de criminele samenwerkingsverbanden, personen en strafbare feiten worden beschreven (Klerks, 2000a). Op deze manier wordt bijvoorbeeld aan een waarneming van een hennepkwekerij een persoon en strafbaar feit gekoppeld. In dit geval staat de ‘zaak’ centraal in plaats van de ‘persoon’. Voor een overkoepelend overzicht dienen de afzonderlijke waarnemingen bij elkaar te worden genomen, zodat alle activiteiten en individuen van een CSV in kaart worden gebracht.

Daarentegen staan bij het in beeld brengen van een CSV de personen centraal. De politie maakt gebruik van bijzondere opsporingsmethoden, zoals observaties en telefoontaps, om de activiteiten en contacten van de persoon na te gaan. Dergelijke informatie komt bij elkaar in de bedrijfsprocessystemen, zodat op basis van verschillende bronnen een beeld van het CSV kan worden gevormd. Daarnaast kan extra informatie verzameld worden door afzonderlijk stil te staan bij de verschillende ketens van de hennepcultuur.¹⁴ De ketenaanpak van hennepcultuur staat het toe om op verschillende plaatsen en activiteiten tegelijkertijd informatie over de teelt in te winnen. Enerzijds kan tijdens de fase van de aanschaf van kweekbenodigdheden informatie worden geleverd, anderzijds tijdens het kweken van de hennepplanten of het knippen van de hennep toppen.

Met een meer ketengerichte manier van informatie verzamelen, verwant aan *close-up researchen*¹⁵ (zie Klerks, 2000a), kunnen meerdere individuen bij verschillende activiteiten gevolgd gaan worden en kan het onderzoek zich ook na de arrestatie van de organisatoren voortzetten. Bij de huidige informatie-inwinning verdwijnt het onderzochte CSV te snel naar de achtergrond, totdat één van de spelers weer opduikt in een opsporingsonderzoek. Met een nieuwe manier van informatie verzamelen kan worden achterhaald of de organisatie van het

¹⁴ Met het verzamelen van extra informatie dient ook rekening te worden gehouden met de capaciteit en administratieve lasten van de regiopolitie (Schuilenburg & Van der Wagen, 2011)

¹⁵ Close-up researchen is een integrale aanpak om ongewenste organisaties aan te pakken via vijf benaderingen: subversie, vervalsing, ontwijking, penetratie en blokkeren (Klerks, 2000a: 370).

CSV door anderen wordt overgenomen of dat het CSV ophoudt te bestaan. Krebs (2002) stelt in dit kader voor om belangrijke spelers in het CSV via een sneeuwbal methode te achterhalen en vervolgens een egocentreeerd netwerk in kaart te brengen. Zo kunnen ook spelers in de periferie van het CSV in beeld raken en overlap in de netwerken van spelers worden vastgesteld. Een belangrijk middel hierbij is de telefoontap (Verhoeven, 2009).

De informatie betreffende de persoonlijke netwerken van individuen zou op een geaggregeerd niveau, bijvoorbeeld door Divisie Informatie samengevoegd kunnen worden, zodat een completer beeld ontstaat van het wel en wee van CSV's. De opstapeling van egocentreeerde data overkomt niet de methodologische moeilijkheden van netwerkafbakening en onevenredige hoeveelheden informatie over bepaalde individuen. Echter, belangrijk is de meerwaarde van deze methoden bij het vergroten van kennis over de aard en structuur van criminele samenwerkingsverbanden.

Ten slotte is ook voor de regiopolitie Groningen van belang om dynamische analyses van criminele samenwerkingsverbanden te maken. Dergelijke analyses zullen up to date moeten blijven, zodat de veranderingen binnen het CSV op de voet gevolgd kunnen worden. Zo zou op deze manier het huidige CSV niet uit beeld zijn geraakt en de regiopolitie eerder ingegrepen hebben. De regiopolitie Groningen krijgt zodoende sneller zicht op nieuwe spelers en blijft ook de handelingen van reeds bekende verdachten volgen. Dit alles biedt nieuwe mogelijkheden om de georganiseerde misdaad op Groninger platteland te beteugelen.

Referenties

- Aronowitz, A.A. (2001). Smuggling and trafficking in human beings: the phenomenon, the markets that drive it and the organisations that promote it. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 9, 163–195.
- Bakker, I. & Hermens, N. (2011). *De Hennepgeurkaart en veiligheidsbeleving*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Benson, J.S. & Decker, S.H. (2010). The organizational structure of international drug smuggling. *Journal of Criminal Justice*, 38, 130-138.
- Bieleman, B. & Snippe, J. (2006). Coffeeshops en criminaliteit. *Justitiële Verkenningen*, 1, 46-60.
- Boerman, F., Grapendaal, M. & Mooij, A. (2008). *Nationaal Dreigingsbeeld 2008*. Zoetermeer: KLPD-Dienst IPOL.
- Boerman, F., Mesu, S., Nieuwenhuis, F. & Grapendaal, M. (2010). *Georganiseerde criminaliteit in politieregio's. Een analyse van 25 regionale cba's*. Zoetermeer: KLPD – Dienst IPOL.
- Borgatti, S.P., Everett, M.G. & Freeman, L.C. (2002). *UCINET for Windows: Software for Social Network Analysis*. Version 6.105. Harvard, MA: Analytic Technologies.
- Borgatti, S.P., Carley, K.M. & Krackhardt, D. (2006) On the robustness of centrality measures under conditions of imperfect data. *Social Networks*, 28, 124-136.
- Bovenkerk, F. (2001). *Misdaadprofielen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Bovenkerk, F. & Hogewind, W. (2003). *Hennepteelt in Nederland. Het probleem van de criminaliteit en haar Bestrijding*. Zeist: Kerckebosch.
- Bruinsma, G. & Bernasco, B. (2002). Dadergroepen en transnationale illegale markten: Een nadere precisering aan de hand van sociale netwerken. *Tijdschrift voor Criminologie*, 44(2), 128-140.
- Bruinsma, M.Y. & Moors, J.A. (2005). *Illegale vuurwapens. Gebruik, bezit en handel in Nederland 2001-2003*. Tilburg: IVA.
- Bunt, H.G. van de & Kleemans, E.R. (2007). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit*. Meppel: Boom.
- Bunt, H. van de, Kunst, D. & Siegel, D. (2003). *XTC over de grens. Een studie naar XTC-koeriers en kleine smokkelaars*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Burt, R.S. (2000). The network structure of social capital. *Research in organizational behavior*, 22, 345-423.

- Burt, R.S. (2005). *Brokerage and Closure. An Introduction to Social Capital*. Oxford: Oxford University Press.
- Cannabisbrief (2004). *Drugbeleid. Brief ministers over het cannabisbeleid*. TK, vergaderjaar 2003-2004, 24 077, nr.125. Den Haag: Sdu.
- Cicero (2001). XTC maakt de mens niet slimmer. Leiden: Lumc. Geraadpleegd op 12 januari 2011 via <http://www.kennislink.nl/publicaties/xtc-maakt-de-mens-niet-slimmer>.
- Coles, N. (2001). It's not what you know – it's who you know that counts. Analysing serious crime groups as social networks. *British Journal of Criminology*, 41, 580-594.
- Decorte, T. & Boekhout van Solinge, T. (2006). Het aanbod van cannabis in Nederland en België. *Tijdschrift voor Criminologie*, 48(2), 144-154.
- Emmet, I. & Boers, R. (2008). *Het groene goud. Verslag van een onderzoek naar de cannabissector voor het Nationaal Dreigingsbeeld 2008*. Zoetermeer: Dienst IPOL.
- Feld, S.L. (1981). The Focused Organization of Social Ties. *American Journal of Sociology*, 86, 1015–35.
- Fijnaut, C., Bovenkerk, F., Bruinsma, G. en Bunt, H. van de (1996). De georganiseerde criminaliteit in Nederland. Het criminologische onderzoek ten behoeve van de enquêtecommissie opsporingsmethoden. *Tijdschrift voor Criminologie*, 2, 102-119.
- Freeman, L.C., Borgatti, S.P. & White, D.R. (1991). Centrality in valued graphs: A measure of betweenness based on network flow. *Social Networks*, 13, 141-154.
- Hengst, M. den & Commissaris, D (2007). Informatiegestuurde politie. *Tijdschrift voor de Politie*, 7/8, 10-14.
- Hobbs, D. (1998). Going down the glocal: The local context of organised crime. *The Howard Journal*, 37(4), 407-422.
- Hobbs, D & Dunnighan, C. (1998). Glocal organised crime: context and pretext. In V. Ruggiero, N. South & I. Taylor. *The New European Criminology. Crime and Social Order in Europe* (pp. 289-303). London/ New York: Routledge.
- Hoorn, F. van (2006). Criminaliteit: Hennep in de polder. *Elsevier*. Geraadpleegd op 22 november 2010 via <http://www.elsevier.nl/web/Artikel/171251/Criminaliteit-Hennep-in-de-polder.htm>.
- Hulst, R.C. van der (2008). Sociale netwerkanalyse en de bestrijding van criminaliteit en terrorisme. *Justitiële verkenningen*, 34(5), 10-32.
- Grüter, P. & Mheen, D. van de (2005). *Cocainehandel in Nederland*. Rotterdam: IVO.

- Inspectie Openbare Orde en Veiligheid (IOOV) (2011). *Aan de slag met BIBOB. Onderzoek naar knelpunten in de toepassing van de Wet BIBOB door gemeenten*. Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Janssen, J. (2011). Politie en wetenschap. *Tijdschrift voor Criminologie*, 53 (2), 163-172.
- Kadushin, C. (2004). Introduction to social network theory. Some basic network concepts and propositions. Manuscript.
- Kleemans, E.R., Berg, E.A.I.M. van den & Bunt, H.G. van de (1998). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland*. Den Haag: WODC.
- Kleemans, E.R. & Brienen, M.E.I. (2001). Van vriendendienst tot Slangenkop – een analyse van tien opsporingsonderzoeken naar mensensmokkel. *Tijdschrift voor Criminologie*, 43(4), 350-359.
- Kleemans, E.R., Brienen, M.E.I. & Bunt, H.G. van de (2002). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Tweede rapportage op basis van de WODC-monitor*. Den Haag: WODC.
- Kleemans, E.R. & Bunt, H.G. van de (2003). The Social Organisation of Human Trafficking. In: D. Siegel, H.G. van de Bunt & D. Zaitch. *Global Organized Crime: Trends and Developments* (pp. 97-104). Boston: Kluwer.
- Kleemans, E.R. & Bunt, H.G., van de (2008). Organised crime, occupations and opportunity. *Global Crime*, 9(3), 185-197.
- Kleemans, E.R. & Poot, C.J. de (2007). *Criminele carrières in de georganiseerde misdaad*. Den Haag: WODC.
- Klerks, P. (2000a). Criminele samenwerking. In H. Moerland & B. Rovers. *Criminaliteitsanalyse in Nederland* (pp. 91-107). Den Haag: Elsevier.
- Klerks, P. (2000b). *Groot in de hasj: theorie en praktijk van de georganiseerde misdaad*. Alphen a/d Rijn: Samson.
- Klerks, P. (2001). The Network Paradigm Applied to Criminal Organisations: Theoretical nitpicking or a relevant doctrine for investigators? Recent developments in the Netherlands. *Connections*, 24(3), 53-65.
- Koppen, V. van, Poot, C. de, Kleemans, E. & Nieuwbeerta, P. (2009). Late starters en volwassen daders. Georganiseerde misdaad en justitiële voorgeschiedenissen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 51, 3-20.
- Korf, D. (2003). De economie van de wietwekerij: een verkenning. In F. Bovenkerk & W. Hogewind. *Hennepteelt in Nederland* (pp. 251-266). Zeist: Kerkebosch.
- Krebs, V.E. (2002). Mapping Networks of Terrorist Cells. *Connections*, 24(3), 43-52.

- Lok, W.D. (2010). *Hennepteelt en huurrecht. Een analyse van rechterlijke uitspraken over hennepkwekerijen in huurwoningen*. Tilburg: Celsus juridische uitgeverij.
- Maalsté, N. & Panhuysen, M. *Polderwiet*. Baarn: De Fontein.
- Malm, A.E., Kinney, J.B. & Pollard, N.R. (2008). Social Network and Distance Correlates of Criminal Associates Involved in Illicit Drug production. *Security Journal*, 21, 77-94.
- McPherson, M. Smith-Lovin, L. & Cook, J.M (2001). Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. *Annual Review of Sociology*, 27, 415-444.
- Middleton, D. & Levi, M. (2004). The role of solicitors in facilitating 'Organized Crime': Situational crime opportunities and their regulation. *Crime, Law & Social Change*, 42, 123-161.
- Moerenhout L. & Neve, R. (2010). *Dadergerichte data. Een verkenning van sociale netwerkanalyse ter ondersteuning van keuzeprocessen in de dadergerichte aanpak*. Zoetermeer: KLPD- Dienst IPOL.
- Moerland, H. & Rovers, E. (red.) (2000). *Criminaliteitsanalyse in Nederland*. Den Haag: Elsevier.
- Morselli, C. (2001). Structuring Mr. Nice: Entrepreneurial opportunities and brokerage positioning in the cannabis trade. *Crime, Law & Social Change*, 35, 203-244.
- Morselli, C. & Giguere, C. (2006). Legitimate strenghts in criminal networks. *Crime, Law and Social Change*, 45, 185-200.
- Morselli, C., Giguere, C. & Petit, K. (2007). The efficiency/security trade-off in criminal networks. *Social Networks*, 29, 143-53.
- Morselli, C. & Roy, J. (2008). Brokerage Qualifications in Ringing Operations. *Criminology*, 46, 71-98.
- Natajara, M. (2000). Understanding the structure of a drug trafficking organization: a conversational analysis. *Crime Prevention Studies*, 11, 273-298.
- Nelen, J.M. (1998). Kind aan huis bij de politie. *Justitiële Verkenningen*, 24(8), 18-26.
- Neve, R. (2004). *Stromen en knooppunten in de hennepteelt. Pilotonderzoek: logistieke ketens in de georganiseerde criminaliteit en de nodale oriëntatie*. Zoetermeer: KLPD-Dienst-IPOL.
- Pijnenborg, L. (Productie), Krijgsman, M. & Pool, H. (Regie) (2011). *Teledoc: Nederwiet*. NCRV (TV).

- Programma Versterking Aanpak Georganiseerde Misdad (2007). Geraadpleegd op 15 juni 2010 via <http://www.justitie.nl/actueel/persberichten/archief-2007/71213kabinet-bestrijding-georganiseerde-misdad-versterken.aspx>
- Robertson, R. (1995) 'Glocalisation: time-space and homogeneity-heterogeneity', in: M. Featherstone, S. Lash and R. Robertson (pp. 25-44). *Global Modernities*. London: Sage.
- Schloenhardt, A. (1999). Organized crime and the business of migrant trafficking: An economic analysis. *Crime, Law and Social Change*, 32(3), 203–233.
- Schuilenburg, M. & Wagen, W. van der (2011). Samenwerking in de criminaliteitsbestrijding. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 10 (1), 10-25.
- Schwartz, D. M. & Rouselle, D.A. (2008). Using social network analysis to target criminal networks. *Trends in Organized Crime*, 12, 188-207.
- Snippe, J. & Bieleman, B., Naayer, H. & Ogier, C. (2004). *Preventieve doorlichting cannabissector c.a.* Groningen- Rotterdam: St. IntraVal.
- Soudijn, M. (2010). Vrouwen en witwassen: een logische combinatie met incoherente resultaten. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 9 (2), 18-30.
- Soudijn, M.R.J. & Kleemans, E.R. (2009). Chinese organized crime and situational context: comparing human smuggling and synthetic drugs trafficking. *Crime, Law and Social Change*, 52, 457-474.
- Spapens, A.C.M. (2006). *Interactie tussen criminaliteit en opsporing. De gevolgen van opsporingsactiviteiten voor de organisatie en afscherming van XTC-productie en -handel in Nederland*. Antwerpen: Intersentia.
- Spapens, A.C.M. (2008). De logistiek en aanpak van illegale vuurwapenhandel binnen de EU-landen. *Justitiële Verkenningen*, 4, 64-75.
- Spapens, A.C.M. & Bruinsma, M.Y. (2002a). *Smokkel van handvuurwapens vanuit voormalige Oostbloklanden naar Nederland*. Tilburg: IVA.
- Spapens, A.C.M. & Bruinsma, M.Y. (2002b). *Vuurwapens gezocht. vuurwapengebruik, -bezit en -handel in Nederland 1998-2000*. Tilburg: IVA.
- Spapens, A.C.M., Bunt, H.G. van de & Rastovac, L.(2007). *De wereld achter de wietteelt*. Rotterdam/Tilburg: Erasmus Universiteit Rotterdam/Universiteit van Tilburg.
- Spapens, T. (2009). Analyse van het Zuid-Nederlandse xtc-netwerk. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 8 (2), 28-40.
- Staring, R., Engbersen, H., Moerland, H., Lange, N, de., Verburg, D., Vermeulen, E. & Weltevrede, A. (2005). *De sociale organisatie van mensensmokkel*. Zeist: Kerkebosch.

- Stol, W & Wijk, A van (2008). *Inleiding criminaliteit en opsporing*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Veen, E. van der (2009). Makelaars in hennep. *Blauw*, 13, 18-20.
- Verhoeven, W-J. (2009). Telefoontaps als netwerkdata?. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 8(2), 41-52.
- Vries, M.S. de (2008). De Nederlandse aanpak van illegale vuurwapenhandel. *Justitiële Verkenningen*, 4, 76-88.
- Wasserman, S. & Faust, K. (1994). *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weerman, F.M. (2001). *Samenplegen. Over criminele samenwerking en groepsvorming*. Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Weerman, F. & Kleemans, E.R. (2002). Criminele groepen en samenwerkingsverbanden. *Tijdschrift voor Criminologie*, 44(2), 114-127.
- Wouters, M., Korf, D.J. & Kroeske, B. (2007). *Harde aanpak, hete zomer. Een onderzoek naar de ontmanteling van hennepkwekerijen in Nederland*. Amsterdam: Rozenberg.
- Zaitch, D. (2001). *Traquetos. Colombians involved in the cocaine business in the Netherlands*. Amsterdam: UvA.
- Zaitch, D. (2002). *Bosses, brokers and helpers. Labour and business relations amongst Colombian cocaine traffickers*. Working paper at conference: The extremes of social space. Amsterdam: UvA.

Krantenartikelen

- Dagblad van het Noorden* (2011). Oost-Groningen is de noordelijke 'wietbelt'. 31 januari 2011
- de Volkskrant* (2006). Levenslang voor Nederlander in Indonesië. 6 november.
- de Volkskrant* (2009a). Drugshandelaar Charles Z. opnieuw opgepakt. 12 juni.
- de Volkskrant* (2009b). Arrestatie in netwerk Charles. Z. 14 september.
- de Volkskrant* (2009c). 'Vietnamezen exporteren wietteelt uit Nederland'. 19 februari.
- de Volkskrant* (2010a). Coffeeshops zijn slechts voorportaal. 1 februari.
- de Volkskrant* (2010b). Douane vindt 19 kilo coke tussen ananassen. 29 september.
- de Volkskrant* (2010c). Duitse politie doet grootste drugsvangst ooit. 13 april.

de Volkskrant (2010d). Meer zware wapens onder criminelen in EU. 15 juli.

de Volkskrant (2011). Justitie weigert stad Utrecht informatie. 16 april.

NRC Handelsblad (2010a). Voortvluchtende Saban B. in Turkije gepakt. 23 februari.

NRC Handelsblad (2010b). Vrouwenhandelaar Saban B. op borgtocht vrij in Turkije. 30 juni.

NRC Handelsblad (2011). Drugstoerist uit België voelt zich niet welkom. 29 maart.

Trouw (2009). Onderzoek naar uitbuiting in aspergestekerij. 18 mei.

Trouw (2011). Proef met legale wietteelt door gebruikers in Utrecht. 11 maart.